

Jan Korycki

Kształcenie pedagogiczno-katechetyczne w polskich seminariach duchownych w rozwoju historycznym

Studia Katechetyczne 4, 221-261

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Jan Korycki SAC

KSZTAŁCENIE PEDAGOGICZNO - KATECHETYCZNE
W POLSKICH SEMINARIACH DUCHOWNYCH W ROZWOJU HISTORYCZNYCH

Zgodnie z nauką Soboru Watykańskiego II, najważniejszym warunkiem efektywności zabiegów wychowawczo-duszpasterskich jest bogata i autentycznie ewangeliczna osobowość duszpasterza, ukształtowanego na wzór Jezusa Chrystusa (DFK 4). Dla wyrobienia w sobie takiej osobowości, jak przypomina rzymska Congregatio pro Clericis, "konieczną jest rzeczą uczenie się sztuki i mądrości wychowywania"¹.

Uznając w pełni powyższe stwierdzenia i chcąc się przekonać, czy ich wagę uwzględniano również w dotychczasowej formacji polskiego duchowieństwa, wydaje się pożytecznym naszkicowanie historycznego rozwoju kształcenia pedagogiczno-katechetycznego kandydatów do kapłaństwa. Przez kształcenie pedagogiczno-katechetyczne, zwane niekiedy psychopedagogicznym², rozumiemy proces przygotowania w zakresie psychologii, pedagogiki i katechetyki.

1. Początki kształcenia pedagogicznego
w Polskich seminariach duchownych

Chociaż pierwsze seminaria duchowne w Polsce powstały w końcu XVI w.³, to jednak pisząc o kształceniu pedagogiczno-katechetycznym, mianem "początki" trzeba określić czasy sięgające aż do zakończenia pierwszej wojny światowej. W pierwszych bowiem wiekach istnienia polskich seminariów duchownych nie istniały jako odrębne dyscypliny -

¹ Sacra Congregatio pro Clericis, Directorium catechisticum generale, AAS 64 (1972) s.99. Tł. pol. w: Posoborowe prawodawstwo kościelne, t.4, z.2. W-wa 1972 s.9.

² J. Korycki, Formacja psychopedagogiczna w seminariach duchownych, Zeszyty Naukowe KUL 18 (1975) nr 1, s.21.

³ Ks. S. Librowski, Dekret Soboru Trydenckiego o seminariach i pierwsze seminaria diecezjalne w Polsce, Ateneum Kapłańskie 72 (1969) s.204-236.

psychologia i pedagogika. Gdy dyscypliny te zaczęły się rozwijać wraz z innymi naukami⁴, Polska znajdowała się w niewoli, która utrudniała również formację kandydatów do kapłaństwa. Chcąc przedstawić początki kształcenia pedagogicznego w polskich seminariach duchownych, nasświetlimy najpierw rozwój seminariów w Polsce przedrozbiorowej, a następnie sytuację w poszczególnych zaborach.

1.1. Seminaria duchowne w Polsce przedrozbiorowej

Wybitny znawca dziejów seminariów duchownych w Polsce, ks. S. Chodyński, stwierdza, że kształcenie kandydatów do kapłaństwa w początkach istnienia polskich seminariów duchownych miało charakter praktyczny, przygotowujący do spełniania funkcji pasterskich, a przede wszystkim takich, jak: katechizowanie, wymowa kościelna i udzielanie sakramentów⁵.

Praktyczny charakter kształcenia widać wyraźnie w aktach erekcyjnych i innych dokumentach dotyczących kilku z pierwszych seminariów duchownych⁶. I tak, w akcie erekcyjnym Seminarium Włocławskiego, wydanym przez biskupa S. Karnkowskiego w roku 1569 czytamy, że kandydaci do kapłaństwa winni przygotowywać się do udzielania sakramentów świętych, a przede wszystkim do słuchania spowiedzi oraz, że winni ćwiczyć się w głoszeniu Słowa Bożego lub przynajmniej w katechizowaniu⁷.

Synod Warmiński z roku 1610 "zaleca najwięcej katechizację i, powołując się na dawny zwyczaj, każe dla wprawy wysyłać kleryków do przytułków ubogich, zakładów pobożnych i na wsie pobliskie, gdzie dla wprawy winni oni katechizować"⁸.

⁴ K. Sośnicki, *Rozwój pedagogiki zachodniej na przełomie XIX i XX wieku*, W-wa 1967, s.19 nn; Ks. J. Pastuszka, *Historia psychologii*, Lublin 1971, s.435.

⁵ Ks. Chodyński, *Seminaria duchowne w Polsce*, w: *Encyklopedia Kościelna*, t.25. Warszawa 1902, s.37; Ks. L. Piechnik, *Seminarium diecezjalne w Sandomierzu (1635-1773)*. *Studia Theologica Varsaviensia* 8 (1970) s.171, 185.

⁶ Do pierwszych seminariów duchownych w Polsce tzn. założonych przed 1600 rokiem, ks. S. Librowski zalicza: Wrocławskie (1565), Warmińskie w Braniewie (1567), Włocławskie (1569), Poznańskie (1576), Wileńskie (1582), Gnieźnieńskie w Kaliszu (1592), Płockie w Pułtusku (1595). (Ks. S. Librowski, *Dekret Soboru Trydenckiego o seminariach i pierwsze seminaria diecezjalne w Polsce, Ateneum Kapłańskie* 72 (1969) s.221-228); Por. Ks. A. Petrani, *Szkołnictwo teologiczne w Polsce*, w: *Księga Tysiąclecia Katolicyzmu w Polsce*, t.1. Lublin 1969, s.272-278.

⁷ Ks. S. Librowski, *Czterechsetlecie erekcji Seminarium Włocławskiego (1569-1969)*, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 18 (1969) s.130; Ks. S. Chodyński, *Seminarium Włocławskie, Włocławek 1904*, s.123.

⁸ Ks. S. Chodyński, *Seminaria duchowne w Polsce*, jw. s.38.

Cele praktyczne stawia przed seminarium również bp B. Maciejewski, wydając w roku 1602 akt erekcyjny Seminarium Zamkowego w Krakowie. W dokumencie tym podkreśla, że przed seminarium stoi zadanie wychowania dla diecezji gorliwych i dostatecznie uczonych duszpasterzy⁹.

Na podstawie powyższych wzmianek można chyba twierdzić, że seminaria duchowne w Polsce od samego początku swego istnienia chciały przygotować alumnów do praktycznej pracy duszpasterskiej, rozumianej jako wychowywanie wiernych do życia zgodnego z Ewangelią. Tę tendencję zauważa się i w dalszych latach rozwoju seminariów, o czym świadczą niektóre regulaminy i plany zajęć seminaryjnych.

Bp M. Łubiński np., wydając w roku 1632 obszerniejszy regulamin dla Seminarium Włocławskiego, oparty ściśle na ustawach Soboru Trydenckiego, poleca, by alumni uczyli się gramatyki, dialektyki, retoryki oraz katechetyki i teologii moralnej w praktyce (*casus conscientiae*). Warto zaznaczyć, że bp łubiński jest jednym z pierwszych biskupów polskich, którzy polecali uczyć w seminariach katechetyki jako odrębnej dyscypliny naukowej. Przedtem mówiło się o ćwiczeniu alumnów w katechizowaniu, teraz występuje katechetyka jako "*ars i theologia catechetica*"¹⁰. Częściej mówi się jednak o sztuce katechizowania i o przygotowywaniu do niej alumnów¹¹. Ćwiczenia w katechizowaniu spotykamy w planach zajęć różnych seminariów. I tak, w Seminarium Gnieźnieńskim po roku 1718 mają one miejsce w soboty¹², a w Seminarium Katedralnym we Lwowie, od samego początku istnienia Seminarium (1701) - w każdą niedzielę po obiedzie¹³.

Warto tu wspomnieć o ciekawej propozycji Fr. Bielińskiego, starosty w Czersku, który w latach 1773-1775 napisał do Komisji Edukacji Narodowej 15 listów na temat wychowania poszczególnych stanów w Rzeczypospolitej¹⁴. W liście czternastym omawia wykształcenie duchownych. Postuluje, by w każdej diecezji było jedno seminarium kształcące księży diecezjalnych, a w każdej prowincji zakonnej po dwa studia zakonne. Kandydatów radzi przyjmować po ukończeniu szkoły szlacheckiej, a więc w 18-tym roku życia. Seminarium diecezjalne ma trwać trzy lata, a seminarium zakonne - cztery. Wśród przedmiotów nauczania w seminarium

⁹ Ks. S. Wysocki, Seminarium Zamkowe w Krakowie, jego dzieje i ustrój, Lwów 1910 s.179.

¹⁰ Pojęcia "katechetyka" (*ars* albo *theologia catechetica*) użył po raz pierwszy A. Possevin SJ w roku 1593 w czwartej części swojej "*Bibliotheca selecta*"; (Ks. F. Blachnicki, *Katechetyka wczoraj i dziś*, *Katecheta* 1969 s.248); Por. ks. P. Poręba, *Dzieje katechetyki*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t.3 wiek XIX i XX, cz.2, s.124-185.

¹¹ Ks. S. Chodyński, *Seminarium Włocławskie*, jw. s.146.

¹² Ks. S. Chodyński, *Seminarium duchowe w Polsce*, jw. s.45.

¹³ Ks. S. Szurek, *Seminarium Katedralne we Lwowie*, Lwów 1932, s.49.

¹⁴ F. Bieliński, *Sposób edukacji*, Kraków 1888.

diecezjalnym i zakonnym wymienia "sposób uczenia czytać, pisać i rachować", co ma przygotować proboszczów do prowadzenia szkół. Dla zakonników dodaje czwarty rok studiów, poświęcony głównie poznawaniu sposobów dalszego nauczania młodzieży. Tutaj włącza też naukę opracowywania katechizmów i edukację dobrych spowiedników¹⁵.

1.2. Kształcenie pedagogiczne alumnów w zaborze austriackim

Istniejące na terenie pierwszego zaboru austriackiego seminaria duchowne diecezji lwowskiej, przemyskiej i chełmskiej (Zamość)¹⁶, zostały zlikwidowane, gdy w roku 1783 cesarz Józef II zakładał przy uniwersytetach państwowych tzw. "seminaria generalne"¹⁷. Po likwidacji tych ostatnich (1790) i po powtórny otwarciu seminarium w Przemyśle (1819), a następnie w Tarnowie (1822), zauważamy nowe próby w dziedzinie kształcenia duchowieństwa. W seminarium tarnowskim np. spotykamy się od samych jego początków z trzema przedmiotami pedagogicznymi wykładanymi alumnom, a mianowicie z pedagogiką (zwaną: "paedagogia" lub - rzadziej - "paedagogica"), katechetyką i ogólną metodyką nauczania¹⁸. "Pedagogię" wykładano jednak tylko do roku 1846, najczęściej na drugim roku studiów¹⁹. W latach następnych zniknęła ze spisów chociaż w 1849 roku domagała się jej konferencja episkopatu austriackiego, w której wzięli udział wszyscy biskupi polscy z Galicji²⁰. Następnie przedmiot ten zjawia się w Tarnowie w 1889 roku pod wpływem ks. W. Gadowskiego i to już wyraźnie jako pedagogika. Katechetyka i meto-

¹⁵ Tamże, s.132, 133, 138.

¹⁶ Ks. B. Kumor, Liczba alumnów w seminariach duchownych w Polsce w okresie pierwszego rozbioru. Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 19 (1972) s.192; Ks. S. Pawlina, Kształcenie katechetyczne kleru obywatelskiego w Lwowie od 1701 do 1783 roku, w: Studia Katechetyczne, t.2. Warszawa 1980 s.55 n.

¹⁷ "Seminarium generalne" dla całego terenu Galicji powstało we Lwowie. (Ks. R. Banach, Początki Seminarium Duchownego w Tarnowie, w: Księga pamiątkowa jubileuszu Seminarium Duchownego w Tarnowie, Tarnów 1972 s.184.

¹⁸ Consignatio Alumnorum eorq. calculorum Seminarii Episcopalis Tyn-ciensis a prima eius existentia 15 Nov. 1822-1828; Consignationes z lat następnych (Archiwum Seminarium Tarnowskiego); Ks. R. Banach, Studia teologiczne w seminarium pastoralistów diecezji tarnowiecko-tarnowskiej (1822-1838), Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 20 (1973) s.16.

¹⁹ Consignatio alumnorum Seminarii Dioecesanii cum eorum progressu in studiis pro 1^o semestri anni schol. 1845/6. (Archiwum Seminarium Tarnowskiego).

²⁰ Ks. B. Kumor, Ratio studiorum w polskich seminariach duchownych zaboru austriackiego, w: Z zagadnień kultury chrześcijańskiej. Lublin 1973 s.479.

dyka widnieją zawsze w spisach seminaryjnych²¹, a w r. 1889 dochodzi jeszcze do nich dydaktyka. Łącznie mamy więc wtedy cztery nazwy przedmiotów pedagogicznych: pedagogika, dydaktyka, katechetyka i metodyka. Warto jednak zaznaczyć, że zgodnie z uchwałą Episkopatu z r. 1865 przedmioty powyższe nie wchodziły w zakres ośmiu głównych katedr²², ale uczył ich osobny suplent, często katecheta. Stąd też Lwowskie Koło Związku Księży Katechetów w dniu 30 listopada 1900 r. uchwaliło projekt memoriału do Sejmu, w którym, między innymi, postulowano, ażeby w obu uniwersytetach krajowych i w seminariach diecezjalnych ustanowić osobne katedry katechetyki i pedagogiki chrześcijańskiej²³.

Po linii wspomnianego memoriału szły postulaty wybitnego katechety tarnowskiego i redaktora "Dwutygodnika Katechetycznego", ks. Walentego Gadowskiego (1861 - 1956). On we wspomnianym już roku 1889 oddzielił pedagogikę od katechetyki w Seminarium Tarnowskim²⁴, a następnie zabiegał o odpowiedni poziom kształcenia pedagogicznego w innych seminariach. Między innymi stwierdza ks. Gadowski, że w Polsce "pedagogika zdrowa, chrześcijańska" jest mało znana, gdyż nie mamy na tym polu fachowców. Postuluje, by taki fachowiec, uzyskawszy przedtem doktorat z filozofii i skończywszy jakieś głośne paedagogium np. w Wiedniu lub w Pradze, znalazł się w każdym seminarium duchownym. Tam pedagogika z katechetyką powinny stanowić nie przedmioty pomocnicze, lecz tworzyć osobną katedrę. Przy tej katedrze alumni winni studiować pedagogikę i dydaktykę, teoretycznie i praktycznie przez dwa lata po dwie godziny tygodniowo (rok I i II), a katechetykę przez rok po pięć godzin tygodniowo (rok IV)²⁵.

²¹ Ks. P. Poręba, Kształcenie katechetów w pedagogice ks. Gadowskiego, Katecheta 1964 s.73; Elenchus alumnorum Seminarium Episcopalis Tarnoviensis cum eorum in studiis et moribus progressu pro integro anno scholastico 1843; Consignationes, jw. (Archiwum Seminarium Tarnowskiego).

²² Główne katedry w seminariach w roku 1865: Starego Zakonu, Nowego Zakonu, dogmatyki, filozofii z apologetyką, teologii moralnej, teologii pastoralnej, prawa i historii. (Ks. J. Kwolek, Organizacja studiów filozoficzno-teologicznych przy seminariach duchownych byłego zaboru austriackiego, w: Związek Zakładów Teologicznych w Polsce pod wezwaniem św. Jana Kantego, Pamiętnik czwartego Zjazdu w Kielcach. (Dalej: Pamiętnik IV Zjazdu ZKT), Kielce 1927, s.51).

²³ Ze Związku Katechetów (bez autora), Dwutygodnik Katechetyczny 1901 s.84; M. Hornowska, Nauczanie religii w polskiej literaturze pedagogicznej, Kraków 1904 s.85. - Związek Katechetów pod wezwaniem św. Jana Kantego składał się z członków czynnych i honorowych i rozciągał swą działalność na diecezje: lwowską, krakowską, przemyską i tarnowską.

²⁴ Ks. P. Poręba, Kształcenie katechetów, jw.; S. Kunowski, Rozwój pedagogiki katolickiej w Polsce, w: Sprawozdania z czynności wydawniczej i posiedzeń naukowych oraz kronika Towarzystwa Naukowego KUL nr 16, Lublin 1968 s.152.

²⁵ Ks. W. Gadowski, Pedagogia samobójstw a studia katechetyczne, Dwutygodnik Katechetyczny i Duszpasterski 1905 s.584-588.

Ks. W. Gadowski, jako jedyny przedstawiciel Galicji na Zjeździe Księży Prefektów²⁶, odbytym 18 i 19 kwietnia 1906 roku w Kongresówce w Częstochowie, przyczynił się z pewnością do podjęcia uchwał, które są zbieżne z głoszonymi przez niego postulatami. Jedną bowiem z uchwał Zjazdu jest skierowanie prośby do księży biskupów o wprowadzenie w seminariach duchownych katedry pedagogiki²⁷. Zanim jednak przedstawimy wpływ tej uchwały na kształcenie alumnów, przyjrzyjmy się wpieryw, jak wyglądały interesujące nas problemy w seminariach duchownych w Królestwie Polskim.

1.3. Seminarie duchowne w Królestwie Polskim, a przygotowanie pedagogiczno-pastoralne kleryków

Seminaria duchowne w Królestwie Polskim przechodziły bardziej jeszcze zróżnicowane koleje, aniżeli seminaria mieszczące się w zaborze austriackim. Znajdowały się bowiem one najpieryw pod zaborem pruskim (Poznań, Włocławek, Gniezno, Płock, Łomża, Warszawa) lub austriackim (Kielce, Lublin, Kraków), później mieściły się na terenie Księstwa Warszawskiego, a następnie, z wyjątkiem Poznania i Krakowa, na terenie Królestwa Polskiego (1915)²⁸. We wszystkich wspomnianych okresach Polska nie miała pełnej autonomii, co musiało się też odbić na kształceniu duchowieństwa.

Ciekawie wygląda wydrukowany w tym okresie "Projekt Rządowy"²⁹ planu nauk w seminariach diecezjalnych z roku 1821, wydany przez Komisję WRiOP, a opracowany przez biskupów: S. Hołowczyca i A.M. Prażmowskiego oraz ks. J. Koźmiana. W projekcie tym, według którego studia seminaryjne trwają 4 lata, spotykamy się z przedmiotem psychologii, pedagogiki i katechetyki. W planie I roku studiów widnieją: "empiryczna somatologia i psychologia, tudzież pragmatyczna antropologia" (3 godziny tygodniowo). Na II roku spotykamy się z pedagogiką (2 go-

²⁶ Księża prefekci tzn. katecheci szkół średnich. Na zjeździe tym byli przedstawiciele wszystkich diecezji Kongresówki a także niektórzy prefekci z Litwy i Kijowa. Z Galicji był tylko ks. W. Gadowski jako redaktor Dwutygodnika Katechetycznego i Duszpasterskiego. Inni nie otrzymali wizy wjazdowej.

²⁷ Ks. W. Gadowski, Pierwszy Zjazd Księży Prefektów w Kongresówce, Dwutygodnik Katechetyczny i Duszpasterski 1906 s.238-287.

²⁸ W 1815 roku okolice Poznania dostały się pod władzę Prus jako Wielkie Księstwo Poznańskie, a Kraków z okręgiem zneutralizowano jako Krakowską Rzeczpospolitą. (S. Kieniewicz i inni, Historia Polski 1795 - 1864, W-wa 1964 s.24-45).

²⁹ Por. Ks. S. Chodyński, Seminarium Włocławskie, jw. s.344 nn; Ks. S. Kotkowski, Nauczanie w Sandomierskim Seminarium Diecezjalnym w okresie pierwszego dwudziestolecia (1820-1841). Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, Lublin 1971 z.4, s.28 nn.

godziny tygodniowo przez pierwsze półrocze), a na roku III i IV planuje się wykłady z teologii pastoralnej (4 godziny tygodniowo). Oprócz tego, na roku III Projekt przewiduje 2 godziny katechetyki, a na IV godzinę katechizacji w niedzielę w obecności profesora. Plan powyższy, bardzo zbliżony do obecnego rozkładu dyscyplin pedagogiczno-pastoralnych w seminariach duchownych, jeśli chodzi o pedagogikę, katechetykę i teologię pastoralną, w Seminarium Płockim został dosłownie wprowadzony w życie w latach 1839 - 1860³⁰. Po roku 1870 znika z planu tego seminarium pedagogika³¹, podobnie jak w 1847 r. zniknęła z planu zajęć w Seminarium Tarnowskim i jak w r. 1863 nie widać jej w Seminarium Włocławskim³².

Z katechetyką spotykamy się w XIX w. we wszystkich wzmiankowanych planach zajęć seminaryjnych. Jej wykładowcy opierają się na podręcznikach zagranicznych³³, ale zabiegają również o opracowania rodzime, dostosowane bardziej do mentalności polskiej. Wyrazem tych zabiegów są podręczniki: ks. J.K. Chodaniego³⁴ i ks. F. Płoszczyńskiego³⁵.

Zdobytą teorię praktykowali alumni, tak jak w okresach poprzednich, katechizując dzieci w kościołach przyseminaryjnych, w niektórych kościołach parafialnych i przy okazji misji parafialnych, na które misjonarze brali często kleryków ze sobą³⁶. Praktyki te pochłaniały widocznie zbyt dużo czasu, skoro w roku 1900 władze Seminarium Włocławskiego, powołując się na brak czasu, rezygnują z przygotowywania przez alumnow dzieci do Pierwszej Komunii Świętej³⁷.

Podobnie jak w Seminarium Włocławskim, próby zmierzające do przygotowania seminarzystów do pracy wychowawczo-duszpasterskiej, miały również miejsce i w innych seminariach. Nie były one jednak ze sobą skorelowane.

³⁰ Ks. F. Kasprzycki, Seminarium Płockie. Założenie, uposażenie i organizacja prawna (1710 - 1971). Lublin 1972, s.263-265 (Archiwum KUL, praca doktorska - maszynopis).

³¹ Tamże, s.266.

³² Ks. S. Chodyński, Seminarium Włocławskie, jw. s.354.

³³ W teologii pastoralnej i katechetyce przewodnikiem miało być dzieło ks. F. Giftschütza, Leitfaden der Vorlesungen über die Pastoral-Theologie, Aufl. 3. Wien 1976, przełożone również na język polski. Za wzór katechizowania służyło: A. Link, Schulkatechisation über die geoffenbarte Religion, Linz 1818. (Ks. S. Chodyński, Seminarium Włocławskie, jw. s.348 i 350-351).

³⁴ Ks. J.K. Chodani, Nauka chrześcijańskiej katolickiej religii, Wilno 1823.

³⁵ Ks. F. Płoszczyński, Katechetyka oraz wzory i przykłady katechizowania, Warszawa 1877.

³⁶ Ks. S. Chodyński, Seminarium Włocławskie, jw. s.84 i 146.

³⁷ Tamże, s.147.

Ogromnie ważnym momentem na drodze ku ujednoczeniu pedagogicznego kształcenia w seminariach duchownych okazał się wspomniany już Zjazd Księży Prefektów odbyty w Częstochowie (1906), który wniósł do księży biskupów prośbę o wprowadzenie we wszystkich seminariach duchownych katedry pedagogiki.

Księża biskupi, pod wpływem moze i innych głosów, podjęli powyższą prośbę jeszcze w tym samym roku. Oto bowiem na Konferencji Episkopatu w dniu 14 grudnia 1906 roku ks. regens A. Kakowski, wraz z delegatami innych seminariów, przedstawił Episkopatowi kilka wniosków, wśród których szósty brzmi następująco: "Podnieść poziom wykładów języka łacińskiego, wprowadzić wykłady ascetyki, socjologii i pedagogiki: ogłosić konkurs na napisanie podręcznika teologii pastoralnej"³⁸.

Choć nie wszędzie od razu wprowadzono pedagogikę³⁹, to jednak, poruszenie tego zagadnienia na Konferencji Episkopatu zapaliło zielone światło dla tych, którzy widzieli wielką przydatność studium pedagogiki dla formacji kapłańskiej⁴⁰.

Warto jeszcze zaznaczyć, że po roku 1907 ukazał się drukiem bez autora, miejsca i roku wydania "Program nauk w seminariach duchownych". Między innymi podany jest tam szczegółowy program pedagogiki i katechetyki, jako dyscyplin wykładanych przez jeden rok po dwie godziny tygodniowo.

W programie pedagogiki jest mowa o pedagogice jako nauce, jej historii, o wychowaniu fizycznym, umysłowym i moralnym o metodach nauczania i osobowości nauczyciela, a zwłaszcza kapłana oraz o wychowaniu domowym.

W programie katechetyki znajdujemy historię katechizacji, zagadnienie osobowości katechety, metody i formy organizacyjne katechizacji, podział katechizacji na małą, średnią i wielką oraz zachętę do prowadzenia ćwiczeń praktycznych.

Programy powyższe, chociaż są bardzo ramowe, to jednak ze względu na całościowe ujęcie odnośnych dyscyplin, należy je uznać za wyraźną inicjację poważnego traktowania tych dyscyplin w nowoczesnej formacji kapłańskiej.

³⁸ Ks. S. Mystkowski, Wychowawca młodzieży duchownej, Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie 1936 s.242.

³⁹ Ks. W. Gadowski, Kształcenie katechetów w ogólności, Dwutygodnik Katechetyczny i Duszpasterski 1907 s.69.

⁴⁰ Ks. W. Gadowski stwierdza w 1907 roku, że w Tarnowie wykłada się pedagogikę i dydaktykę (2 godziny tygodniowo) kosztem studium biblijnego. Projektuje przy tym, by przeznaczyć na te przedmioty: 4 godziny tygodniowo na pedagogikę plus 1 godzinę na ćwiczenia pedagogiczne oraz 5 godzin na katechetykę z ćwiczeniami. (Ks. W. Gadowski, Kształcenie katechetów w ogólności, jw. s.69-73; Tenże: Sejm wobec nauki religii w szkołach ludowych. Dwutygodnik Katechetyczny i Duszpasterski 1908 s.233-234).

1.4. Sytuacja pedagogiczna seminariów w zaborze pruskim

Dla uzyskania całościowego obrazu interesujących nas zagadnień w okresie rozbiorów, warto chociaż krótko omówić sytuację tych seminariów duchownych, które znalazły się w zaborze pruskim. Należą do nich seminaria następujące: warmińskie, poznańskie, gnieźnieńskie i chełmińskie.

Seminarium warmińskie w początkach okresu rozbiorowego przeżywało ogromny swój kryzys. Po kasacie bowiem jezuitów, która na tym terenie faktycznie nastąpiła w r. 1780⁴¹, w Seminarium Duchownym w Braniewie zabrakło profesorów, na skutek czego uczelnia przestała funkcjonować; a władze pruskie długo nie pozwalały na jej uaktywnienie. Stało się to dopiero w r. 1818, kiedy dzięki staraniom biskupa J. Hohenzollerna otwarto w Braniewie Liceum Hosianum, zorganizowane na sposób uniwersytecki i mające dwa wydziały: filozoficzny i teologiczny⁴². Ponieważ Liceum Hosianum było uczelnią państwową, nie obyło się bez silnego nacisku germanizacyjnego, zwłaszcza w okresie kulturkampfu. Na dziesięć lat było nawet zupełnie zamknięte (1876-1886)⁴³.

Dzieje Poznania i Gniezna w okresie rozbiorów były bardzo podobne. Obydwa te miasta w r. 1793 przeszły pod panowanie pruskie, a w r. 1815, uchwałą Kongresu Wiedeńskiego, weszły w skład Wielkiego Księstwa Poznańskiego uzależnionego od rządu pruskiego⁴⁴. Seminaria duchowne w tych dwu miastach do r. 1834 były kierowane przez Księżę Misjonarzy⁴⁵. Podobnie jak w innych seminariach, prowadzonych przez to zgromadzenie, zwracano tam również uwagę na praktyczną stronę pasterskiego przygotowania alumnów⁴⁶.

Po Powstaniu Listopadowym (1830), kiedy wzrósł nacisk germanizacyjny i gdy w Wielkim Księstwie Poznańskim zarządzono likwidację zakonów (1833)⁴⁷, zreorganizowano też obydwie seminaria duchowne. Mianowicie, na mocy rozporządzenia ministra V. Altensteina z dnia 2.IV. 1835 r., w Poznaniu urządzono seminarium teoretyczne, a w Gnieźnie -

⁴¹ Ks. bp J. Obłąk, 400 lat Warmińskiego Seminarium, Przewodnik Katolicki 1967 s.478.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ S. Karwowski, Historia Wielkiego Księstwa Poznańskiego, t.1, Poznań 1918 s.1.

⁴⁵ Tamże, s.162; Ks. S. Librowski, Dekret Soboru Trydenckiego, jw. s. 227 n.; Ks. M. Wolniewicz, Studium Pisma Św. w Arcybiskupim Seminarium Duchownym w Poznaniu w latach 1835-1839, Poznań 1969, s.5.

⁴⁶ Por. Ks. S. Chodyński, Seminaria Duchowne w Polsce, jw. s.45.

⁴⁷ J. Buzek, Historia polityki narodowościowej rządu pruskiego wobec Polaków, Warszawa 1909 s.74 n.

praktyczne⁴⁸. W pierwszym nauka trwała 3 lata, a w drugim - 1 rok⁴⁹. To ostatnie miało za zadanie wprowadzić alumnów bezpośrednio w obowiązki duszpasterskie, zarówno przez studium, jak i przez ćwiczenia praktyczne. Pod ogólną nazwą teologii pasterskiej wykładano te zagadnienia, które obecnie umieścilibyśmy w ramach homiletyki, liturgiki i katechetyki. W spisie dyscyplin wykładanych w seminarjach nie spotykamy ani psychologii, ani pedagogiki, ale spotykamy natomiast medycynę pastoralną⁵⁰.

Podział na seminarium teoretyczne w Poznaniu i praktyczne w Gnieźnie istniał aż do roku 1917, z tym, że w latach 1873-1888 seminaria te nie istniały w ogóle. Zamknięto je w okresie nasilenia akcji kulturkampfu, a otwarto po jej zakończeniu - w Gnieźnie w r. 1888 i w Poznaniu w r. 1889⁵¹.

Czwarte seminarium duchowne, które w czasie zaborów znalazło się pod panowaniem pruskim, to Seminarium Diecezji Chełmińskiej. Założone w r. 1651, a od r. 1677 prowadzone przez Księży Misjonarzy⁵², podobnie jak inne seminaria misjonarskie, angażowało kleryków do nauczania katechizmu tak w parafii przyseminaryjnej, jak i na misjach ludowych. Kiedy w r. 1756 została na nowo zorganizowana Akademia Chełmińska, studenci seminarium mieli okazję opiekować się uczniami w kościele i byli nauczycielami w niższych klasach Akademii. Brali też udział w oficjalnych wizytach duszpasterskich w domach wiernych (kolęda) i w pracy kancelaryjnej⁵³.

Gdy w r. 1829 seminarium zostało przeniesione z Chełmna do Pelplina, stawiano mu wyraźnie podwójny cel: "miało być uczelnią teologicz-

48 Ks. W. Hozakowski, Reorganizacja Seminarium Duchownego w Poznaniu za ks. abpa Dunina. *Ateneum Kapłańskie* 19 (1927) s.246; S. Karwowski, jw. s.162. Warto tu zaznaczyć, że na mocy bulli papieża Piusa VII z r. 1821 Arcybiskupstwo Gnieźnieńskie zostało połączone z Biskupstwem Poznańskim w unii osobowej jednego arcybiskupa, ale z zachowaniem wszelkiej innej odrębności obydwu diecezji. Jeśli chodzi o seminaria duchowne, to według bulli mogły istnieć dwa lub też mogło być jedno dla obydwu diecezji. (ks. W. Hozakowski, jw. s. 227).

49 Ks. J. Nowacki, *Dzieje Archidiecezji Poznańskiej*, t.2: Archidiecezja Poznańska w granicach historycznych i jej ustrój, Poznań 1964 s.714.

50 Tamże; Ks. W. Hozakowski, jw. s.246.

51 Ks. J. Nowacki, jw. s.716. Od roku 1928 do 1953 w Seminarium Duchownym w Gnieźnie odbywało się dwuletnie studium filozofii chrześcijańskiej, po czym alumni przechodzili na studia teologiczne do Seminarium Poznańskiego. (Ks. J. Wollschlaeger, *Studia Gnesnensia*, *Przewodnik Katolicki* 1967 s.464; Ks. S. Librowski, *Dekret Soboru Trydenckiego*, jw. s.228).

52 S. *Congregatio de Seminariis et Studiorum Universitatibus; Seminarium Ecclesiae Catholicae, Romae* 1963 s.899.

53 Ks. T. Wilamowski, *Katechetyka okresu międzywojennego w Diecezji Chełmińskiej*, Lublin 1967 s.173 (Archiwum KUL - maszynopis).

ną i zarazem zakładem przygotowującym praktycznie do duszpasterstwa⁵⁴. W ramach formacji duszpasterskiej, zwłaszcza za biskupów: A. Sedlaga (1834-1856) i J. Marwicza (1857-1886) kładziono duży nacisk na przygotowanie alumnów do pracy katechetycznej. W każdy czwartek klerycy odbywali w Collegium Marianum w Pelplinie ćwiczenia katechetyczne, którymi pierwszy z wymienionych biskupów kierował osobiście⁵⁵.

Katechetyka jako przedmiot wykładów występuje w tym seminarium od r. 1851. Wraz z zagadnieniami pedagogicznymi, jest wtedy wykładana pod nazwą: "Erklärung des Katechismus Romanus"⁵⁶. Pedagogikę zaś jako osobny przedmiot zaczął wykładać dopiero ks. K. Bieszek od r. 1927⁵⁷.

W latach 1876-1887, w czasie kulturkampfu, Seminarium Pelplińskie, podobnie jak i inne seminaria w zaborze pruskim, było zamknięte.

Jak widać z powyższego, wszystkie seminaria zaboru pruskiego przeżywały w omawianym okresie wiele trudności. Wydaje się jednak, że rolę swoją, jak na owe czasy, spełniały dobrze. Przygotowywały bowiem alumnów do pracy duszpasterskiej zarówno teoretycznie, jak i praktycznie. Budziły także ducha patriotycznego⁵⁸, który pomógł Polakom przetrwać czasy zaborów i z zapałem budować Polskę nową po odzyskaniu wolności.

2. Katechetyka, pedagogika i psychologia w programach seminaryjnych okresu międzywojennego

Bezpośrednio po odzyskaniu niepodległości (1918) przystąpiono do reorganizacji nauki i wychowania w seminariach duchownych. Pierwszym krokiem na drodze tej reorganizacji były usiłowania zmierzające do lepszego przygotowania i stałego dokształcania wykładowców seminaryjnych. W związku z tym na I Zjeździe Księża Rektorów Seminarium Duchownych, odbyty w Przemyślu, w październiku 1919 r., ks. A. Borowski, rektor Seminarium Duchownego we Włocławku, wysunął wniosek założenia związku wychowawców i profesorów seminaryjnych⁵⁹. Po opracowaniu sta-

⁵⁴ Ks. F. Pelpliński (F. Manthey), Sto lat Seminarium Duchownego w Pelplinie, Orędownik Diecezji Chełmińskiej 1948 s.76.

⁵⁵ Tamże, s.114, 142, 144.

⁵⁶ Tamże, 1948, s.131, 1949 s.139.

⁵⁷ Tamże, 1949 s.139.

⁵⁸ Między innymi, w omawianym okresie kończyli studia w Seminarium Poznańskim dwaj wybitni działacze patriotyczni: ks. P. Wawrzyniak (1849 - 1910) - organizator spółdzielczości i ks. S. Adamski (1875 - 1967) - działacz społeczny w Poznaniu, późniejszy biskup katowicki.

⁵⁹ Pamiętnik I Zjazdu ZZT (1921), Włocławek 1922 s.5-25.

tutu związku i po przedyskutowaniu go w seminariach duchownych oraz na Konferencji Episkopatu (1.VI.1921), ostatecznie planowany związek powołano do życia na Zjeździe Przedstawicieli Seminariów Duchownych we Włocławku w dniach 30.X. - 1.XI.1921 r. Tej nowej organizacji nadano nazwę: Związek Zakładów Teologicznych w Polsce pod wezwaniem św. Jana Kantego⁶⁰. Zjazd we Włocławku uznano za I Zjazd nowopowstałego Związku.

Na następnych zjazdach⁶¹ odbywały się zebrania plenarne uczestników i narady w sekcjach specjalistycznych, a między innymi w Sekcji Pedagogiczno-Katechetycznej. W tej ostatniej brali udział wykładowcy pedagogiki i katechetyki. Na swych posiedzeniach omawiali oni programy nauczania przedmiotów pedagogicznych w seminariach duchownych, ich miejsce w ogólnym ratio studiorum i różne konkretne zagadnienia wychowania chrześcijańskiego. Między innymi w roku 1933 z VII Zjazdu Związku Zakładów Teologicznych Sekcja Pedagogiczno-Katechetyczna przesłała księżom biskupom ordynariuszom wnioski, dotyczące studiów pedagogicznych w Polsce. We wnioskach tych sekcja prosi o utworzenie katolickiego studium pedagogicznego w Polsce lub rozbudowę Instytutu Pedagogicznego przy KUL, o wysyłanie młodych kapłanów na studia pedagogiczne i o ustalenie programu nauczania przedmiotów pedagogicznych w seminariach duchownych z wyznaczeniem dla nich 6-7 godzin tygodniowo⁶².

2.1. Doskonalenie kształcenia katechetycznego alumnów

Sekcja Pedagogiczno-Katechetyczna najwięcej czasu poświęcała zagadnieniom związanym z katechetyką. Już na I Zjeździe Związku podkreślano, że należy rozbudzać zamięłowanie do nauczania religii i omawiać ze studentami w najdrobniejszych szczegółach wszystko, co wchodzi w zakres sztuki nauczania⁶³. Domagano się, by każdy kleryk wygłosił przynajmniej dwie katechezy wobec dzieci, kolegów i profesora oraz, by te katechezy były poddane krytycznemu omówieniu⁶⁴. Warto też podkreślić, że problem praktycznego przygotowania do duszpasterstwa i nauczania był w okresie międzywojennym ciągle aktualny i żywy. Oto np. na II Zjeździe Związku Zakładów Teologicznych (1923), ks. S.

⁶⁰ Tamże.

⁶¹ Wszystkich zjazdów ZTT w Polsce odbyło się 8 w następujących latach: 1921, 1923, 1925, 1927, 1929, 1931, 1933, 1936. Obok Związku Zakładów Teologicznych zrzeszających wykładowców seminaryjnych, w roku 1923 powstało Polskie Towarzystwo Teologiczne, zrzeszające wykładowców wydziałów teologicznych przy wyższych uczelniach.

⁶² Pamiętnik VII Zjazdu ZTT (1933), Wilno 1934 s.321.

⁶³ Ks. S. Krzeszkiewicz, Sprawa prowadzenia katechetyki w seminariach duchownych, w: Pamiętnik I Zjazdu ZTT, jw. s.102.

⁶⁴ Tamże, s.103.

Krzeszkiewicz z Gniezna, wygłaszając referat pt. "Organizacja tzw. seminarium practicum", projektuje, by podzielić seminarium na studium teoretyczne i studium praktyczne, przygotowujące bezpośrednio do pracy duszpasterskiej⁶⁵. Specjalną rolę w studium praktycznym miałyby do odegrania katechetyka, jako metodyka ogólna i szczegółowa nauki religii w szkole powszechnej i średniej. Projekt powyższy, jako skrajny, został przez zebranych odrzucony, ale uchwalono wniosek postulujący ułożenie programu nauczania w ten sposób, "by ostatni rok studiów w szczególniejszym stopniu miał charakter bezpośredniego przygotowania do duszpasterstwa"⁶⁶.

Widocznie jednak nauczanie katechetyki było ciągle niezadawalające, skoro na VII Zjeździe Związku Zakładów Teologicznych (1933) ks. M. Sopoćko, w oparciu o wypowiedzi Stolicy Apostolskiej i w oparciu o wyniki przeprowadzonej ankiety, stwierdza, iż "nie może ulegać żadnej wątpliwości, że w seminariach duchownych potrzebne są wykłady katechetyki jako przedmiotu osobnego, że należy je traktować jako rzecz wielkiej wagi i że mają one nosić charakter nie tylko teoretyczny, lecz i praktyczny, a więc powinny się łączyć z ćwiczeniami katechetycznymi, odbywanymi w kościele lub w szkole"⁶⁷.

W postulatach Sekcji Pedagogiczno-Katechetycznej uchwalonych na wspomnianym powyżej VII Zjeździe czytamy, że na katechetykę powinno się przydzielić: na I roku studiów teologicznych - 2 godziny, a na roku II i III po 1 godzinie, przeznaczonych na ćwiczenia katechetyczne⁶⁸.

Powyższe postulaty w większym lub mniejszym stopniu były realizowane w seminariach duchownych, ale nie trafiały na wydziały teologiczne przy uniwersytetach, nawet tam, gdzie alumni odbywali całe swoje studia przygotowujące ich do kapłaństwa. Warto zwłaszcza zauważyć, że katechetyki jako odrębnego przedmiotu nie widać w spisach wykładów Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie studiowali alumni diecezji krakowskiej, śląskiej i częstochowskiej.

Jak wyglądały te sprawy na innych fakultetach teologicznych i w seminariach duchownych diecezjalnych, widać w tabeli 1 zestawiającej wykładane przedmioty pedagogiki i katechetyki na podstawie ogólnego spisu wykładowców i przedmiotów przez nich wykładanych.

65 Pamiętnik II Zjazdu ZZT w Lublinie (1923), Włocławek 1924 s.15-23.

66 Tamże, s.23.

67 Ks. M. Sopoćko, Program katechetyki w seminariach duchownych, w: Pamiętnik VII Zjazdu ZZT, jw. s.313.

68 Pamiętnik VII Zjazdu ZZT, jw. s.321.

Tabela 1

Pedagogika i katechetyka w Zakładach Teologicznych
w Polsce w okresie międzywojennym

Seminaria i wydziały teol.	1929/30 ⁶⁹		1931		1934/35		1937/38	
	Pedag.	Katech.	Pedag.	Katech.	Pedag.	katech.	Pedag.	Katech.
Janów Podlaski	+	+	-	+	+	+	+	+
Kielce	+	+	+	+	+	+	+	+
Kraków-UJ	-	-	-	-	-	+	-	-
Lublin KUL	-	-	-	-	-	-	-	-
Lublin-Semin.	+	+	+	+	-	+	-	+
Lwów-Uniw.	+	+	+	+	+	+	+	+
Łomża	+	+	+	+	+	+	+	+
Łódź	+	+	-	+	+	+	+	+
Łuck	+	+	+	+	+	+	+	+
Pelplin	+	+	+	+	+	+	+	+
Pińsk	-	+	-	+	+	+	+	+
Płock	+	+	+	+	+	+	+	+
Poznań	+	-	+	+	+	+	+	+
Przemysł	-	+	+	+	+	+	+	+
Sandomierz	+	+	+	+	+	+	+	+
Tarnów	+	+	+	+	+	+	+	+
Warszawa UW	-	-	-	-	-	-	-	-
Warszawa Sem.	+	-	-	+	+	+	+	+
Wilno-Uniw.	-	+	-	+	-	-	-	-
Włocławek	+	+	+	+	+	+	+	+

2.2. Pedagogika i psychologia w służbie kształcenia katechetycznego

Jak widać z zestawienia, pedagogika jako osobny przedmiot widnieje w spisach większości seminariów duchownych w Polsce. Wykładano ją w służbie nauczania katechetycznego i całego duszpasterstwa. Tam, gdzie tych wykładów jeszcze nie było, domagano się ich wprowadzenia. Odosobniony był tu głos ks. S. Krzeszkiewicza z Gniezna, który w 1921

⁶⁹ 1929/30 - stan z dnia 1 listopada 1929 r. (Pamiętnik V Zjazdu ZTT w Łodzi (1929), Kielce 1929 s.339 - 348); 1931 - stan z dnia 15 września 1931 r. (Pamiętnik VI Zjazdu ZTT w Poznaniu (1931), Kielce 1931 s.349 - 360); 1934/35 - Pamiętnik VII Zjazdu ZTT, jw. s. 381 - 407; 1937/38 - Pamiętnik VIII Zjazdu ZTT w Częstochowie (1936), Kraków 1937 s.358 - 379.

roku sądził, że nie jest konieczny osobny wykład pedagogiki i że wystarczy uwzględnić ją w katechetyce⁷⁰. Ogół wykładowców był innego zdania, które uwidoczniło się w dyskusji po referacie ks. S. Krzeszkiewicza oraz w referatach wygłoszonych na późniejszych zjazdach przez następujących wykładowców: ks. H. Betto⁷¹, ks. K. Mazurkiewicz⁷², ks. M. Sopoćko⁷³. Ujawnia się to również we wnioskach Sekcji Pedagogiczno-Katechetycznej opracowanych na VII Zjeździe Związku Zakładów Teologicznych⁷⁴.

Przedstawiony w 1929 roku przez ks. K. Mazurkiewicza program pedagogiki, jakiego, jego zdaniem, winni trzymać się wykładowcy, obejmuje: teorię wychowania, historię wychowania i zajęcia praktyczne w szkole. W teorii wychowania wypukła tzw. hodegetykę, czyli teorię wychowania moralnego.

Gdy chodzi o psychologię warto zaznaczyć, że jednym z głównych źródeł jej promieniowania na Polskę był na początku XX wieku Wyższy Instytut Filozoficzny w Lowanium, założony przez neotomistę kard. J. Mercier'a (1851 - 1926). Stamtąd wyszli znani polscy psychologowie - neotomiści: ks. Kazimierz Wais (1865 - 1934), ks. Franciszek Gabryl (1866 - 1914) i ks. Idzi Radziszewski (1871 - 1922), którzy przy psychologii filozoficznej szeroko uwzględniali zdobycze psychologii eksperymentalnej. Ks. K. Wais był profesorem w seminarium i na uniwersytecie we Lwowie. Między innymi, wykładał psychologię i wydał czterotomowy podręcznik psychologii⁷⁵. Ks. F. Gabryl, profesor i rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, napisał również podręcznik psychologii⁷⁶. Ks. I. Radziszewski, profesor i rektor Seminarium Włocławskiego a następnie rektor Akademii Teologii Katolickiej w Petersburgu i pierwszy rektor KUL, zapoczątkował wykłady psychologii w Seminarium Włocławskim, oddzielił ją od filozofii⁷⁷, a później wykładał ją również na

⁷⁰ Ks. S. Krzeszkiewicz, jw. s.103.

⁷¹ Ks. H. Betto, Organizacje studiów filozoficzno-teologicznych byłego zaboru rosyjskiego, w: Pamiętnik IV Zjazdu ZTT, jw., s.40.

⁷² Ks. K. Mazurkiewicz, Program i metoda nauczania pedagogiki, w: Pamiętnik V Zjazdu ZTT, jw. s.237 - 249.

⁷³ Ks. M. Sopoćko, Program katechetyki, jw. s.309-319.

⁷⁴ Pamiętnik VII Zjazdu ZTT, jw. s.321.

⁷⁵ Ks. K. Wais, Psychologia, t.1-4, Warszawa 1902; Tenże, Główne kierunki dzisiejszej psychologii. Odbitka z Ateneum Kapłańskiego 1927; Por. Ks. S. Momidłowski, ks. A. Gerstmann, ks. J. Stepa, Życia i działalność ks. Kazimierza Waisa, Collectanea Theologica 16 (1935) f.1 s.3-22.

⁷⁶ Ks. F. Gabryl, Psychologia, Kraków 1906; Tenże, Nieśmiertelność duszy ludzkiej w świetle rozumu i nowoczesnej nauki, Kraków 1895.

⁷⁷ A. Wojtkowski, Ks. Idzi Radziszewski (1871 - 1922), Roczniki Filozoficzne 1948 s.230.

KUL⁷⁸. W większości seminariów wykładano jednak psychologię w ramach filozofii⁷⁹, co utrudnia udzielenie jednoznacznej odpowiedzi na pytania: na ile była ona wykładana jako oddzielny przedmiot i czy oprócz psychologii filozoficznej poruszano zagadnienia psychologii empirycznej?

Ks. H. Betto mówiąc w r. 1927 o zakładach teologicznych byłego zaboru rosyjskiego, stwierdził, że psychologia eksperymentalna jest wykładana tylko w dwóch seminarjach⁸⁰. W roku 1929 zauważamy psychologię rozwojową i doświadczalną w spisie przedmiotów Instytutu Filozoficznego księży Jezuitów w Krakowie. Wykładał ją ks. P. Siwek⁸¹. W tym samym roku ks. K. Bieszk z Pelplina wystąpił z projektem, by w seminarjach uczono psychologii pastoralnej⁸². W dyskusji po referacie ks. P. Chojnackiego pt. "Współczesne kierunki psychologii i ich wpływ na filozofię", wygłoszonym na VI Zjeździe Związku Zakładów Teologicznych (1931), podkreślono duże znaczenie psychologii w nauczaniu seminaryjnym ze względu na jej wielką łączność z teologią pastoralną, pedagogiką i w ogóle pracą duszpasterską. Stwierdzono również, że w seminarjach należy wykładać psychologię filozoficzną i eksperymentalną. Zaznaczono, że należy zaznajomić również alumnów z najnowszymi kierunkami psychologii⁸³. Te i inne ślady świadczą o docenianiu wartości psychologii dla celów formacji kapłańskiej.

W roku 1921 ks. J. Rokoszyński narzekał, że w Akademii Duchownej w Petersburgu "nie uczono ani pedagogiki, ani dydaktyki, ani metodyki, tak potrzebnych dla profesorów seminariów"⁸⁴. Gdy weźmie się pod uwagę fakt, że wielu księży profesorów międzywojennych seminariów duchownych zdobywało swoje wykształcenie we wspomnianej Akademii i nie otrzymywało tam wykształcenia pedagogicznego, to naszkicowany stan nauk pedagogicznych w okresie międzywojennym jest chyba, jak na owe czasy,

⁷⁸ A. Wojtkowski, *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918 - 1944*, w: *Księga Jubileuszowa 50-lecia KUL*, Lublin 1959 s.30; A. Stanowski, *Spis wykładowców 1918 - 1939*, w: *Księga Jubileuszowa*, jw. s.105.

⁷⁹ Por. ks. K. Pastuszka, *Organizacja studium filozoficznego w naszych seminarjach duchownych*, w: *Pamiętnik IV Zjazdu ZTT*, jw. s. 69, 75.

⁸⁰ Ks. H. Betto, jw. s.41; *Ustawy Seminarium Większego Diecezji Siedleckiej czyli Podlaskiej* (Łuków 1932 s.10) na kursach teologicznych wymieniają, między innymi, takie przedmioty, jak: "nauki homiletyczne (pedagogika z psychologią pedagogiczną), katechetyka czyli dydaktyka z metodyką nauki religii", a na kursach filozoficznych - antropologia (psychologia filozoficzna).

⁸¹ *Pamiętnik V Zjazdu ZTT*, jw. s.348.

⁸² *Pamiętnik V Zjazdu ZTT*, jw. s.86.

⁸³ *Pamiętnik VI Zjazdu ZTT*, jw. s.136.

⁸⁴ Ks. J. Rokoszyński, *Wychowanie i nauka w polskich seminarjach duchownych*, Radom 1921 s.21.

zadawałający. Fakt zjazdów teologicznych, działalność Sekcji Pedagogiczno-Katechetycznej oraz wprowadzenie we wszystkich seminariach duchownych wykładów pedagogiki i katechetyki, świadczą o rozumieniu ważności tych dyscyplin w formacji duchowieństwa.

3. Poszukiwania doskonalące kształcenie pedagogiczno-katechetyczne w seminariach duchownych po drugiej wojnie światowej

Patrząc na czas powojenny z punktu widzenia przemian zachodzących w Kościele i w formacji seminaryjnej, okres ten podzielimy na dwa etapy: etap poprzedzający Sobór Watykański II (do ukazania się Dekretu o formacji kapłańskiej - 28.X.1965) i etap zmian dokonujących się pod wpływem Soboru. W tych dwóch etapach omówimy krótko rozwój kształcenia pedagogiczno-katechetycznego w polskich seminariach duchownych.

3.1. Próby reform przed Soborem Watykańskim II

Po straszliwej okupacji hitlerowskiej, kiedy zaczęło się na nowo organizować całe życie społeczne i kulturalne, pomyślano też od razu o uzupełnieniu braków i o możliwie jak najlepszym zorganizowaniu kształcenia kandydatów do kapłaństwa w seminariach duchownych. Początkowo każda diecezja i każde zgromadzenie zakonne zabiegały o to kształcenie na swój sposób, kierując się dotychczasowymi doświadczeniami i wytycznymi Stolicy Apostolskiej. Od roku 1948 zaczęto organizować ogólnopolskie, coroczne spotkania księży rektorów wyższych seminariów duchownych diecezjalnych, a później również i zakonnych. Zjazdy te zmierzały do ciągłego udoskonalenia procesu całościowego przygotowania kandydatów do kapłaństwa. Na I Zjeździe powojennym, mającym miejsce w Warszawie w dniach 1-2 września 1948 roku, księża rektorzy postanowili wprowadzić w całości ratio studiorum zawarte w "Ordinationes ad Constitutionem Apostolicam - Deus scientiarum Dominus" - z roku 1931⁸⁵. Zgodnie z zaleceniami powyższego dokumentu i zgodnie z tradycjami przedwojennymi, w seminariach w grupie nauk pomocniczych wykładano, między innymi, psychologię empiryczną, pedagogikę i katechetykę. Wymiar godzin w poszczególnych seminariach był różny. Do pewnego ujednoczenia zaczęto dążyć od roku 1951, kiedy to w czasie IV Zjazdu Księży Rektorów Seminariów Duchownych, ks. rektor W. Węgiel

⁸⁵ Protokół z I Zjazdu Księży Rektorów WSD, odbytego w Warszawie 1-2. IX.1948 s.2 (maszynopis); Ordinationes ad Constitutionem Apostolicam - Deus scientiarum Dominus - de universitatibus et facultatibus studiorum ecclesiasticorum rite exsequendam. AAS 23 (1931) s. 263-284.

z Tarnowa wygłosił referat pt. "Jednolite ratio studiorum w Wyższych Seminarjach Duchownych w Polsce". W referacie tym postulował, między innymi, by na psychologię doświadczalną przydzielono 2 godziny wykładowe w tygodniu, na pedagogikę - 3, na katechetykę - 3 i na psychopatologię - 1⁸⁶. Po dyskusji nad wymienionym referatem, zmierzającym do ogólnego zmniejszenia ilości godzin wykładowych na korzyść czasu przeznaczanego na pracę osobistą alumnów, projekt przedstawiony na Zjeździe w roku następnym (1952), był nieco zmodyfikowany. Na psychologię filozoficzną i doświadczalną przewidywał 3 godziny wykładowe w tygodniu, a na katechetykę i pedagogikę 4 godziny. Postulowano, by w tych czterech godzinach przekazać podstawy wiedzy z psychologii wychowawczej, z pedagogiki, dydaktyki i katechetyki. Projekt ten nie zadawał jednak wszystkich uczestników Zjazdu i dlatego postanowiono, by traktować go jako ogólne zręby dla poszczególnych seminariów, które opracują sobie własne ratio studiorum⁸⁷. Tak też w rzeczywistości było. Seminaρια opracowywały własne plany zajęć dydaktycznych i zależnie od różnych okoliczności, na kształcenie psychopedagogiczne kładziono większy lub mniejszy nacisk. W planie np. wykładów Seminarium Warmińskiego z roku 1958/59 zauważamy, że psychologię empiryczną wykładano w wymiarze 2 godzin tygodniowo, pedagogikę - w wymiarze 2 godzin, a katechetykę w wymiarze 3 godzin. W roku natomiast 1964/65 zauważamy przy psychologii i pedagogice stan poprzedni, a przy katechetyce wymiar 5 godzin tygodniowo⁸⁸. W tym samym roku w rozkładzie zajęć Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie widzimy zgodność wymiaru godzin z Seminarium Warmińskim, jeśli chodzi o psychologię (bez bliższego określenia) i pedagogikę, a więc po 2 godziny tygodniowo. Katechetykę natomiast wykłada się w zmniejszonym wymiarze tj. w wymiarze 3 godzin tygodniowo. W czasie trwania Soboru Watykańskiego II, na Zjeździe Księża Rektorów Seminariorów Duchownych odbytym w Poznaniu, w dniu 3.IX.1965 roku postanowiono znowu ujednoczyć ratio studiorum w seminarjach duchownych. Do opracowania projektu nowego ratio studiorum powołano pięcioosobową⁸⁹ komisję.

Tak, jak istniała różnorodność w wymiarze godzin wykładowych, przeznaczonych na psychologię, pedagogikę i katechetykę, tak też, różnorodność ta występowała w programach wykładanej treści. Świadczą o tym wypowiedzi profesorów pedagogiki i katechetyki zebranych w Warsza-

⁸⁶ Protokół z IV Zjazdu Księża Rektorów WSD, odbytego w Poznaniu w dniach 6-7.IX.1951 s.14 (maszynopis).

⁸⁷ Protokół z V Zjazdu Księża Rektorów WSD, odbytego w Pelplinie w dniach 3-4.IX.1952 s.6, 11 (maszynopis).

⁸⁸ Por. Rozkład zajęć w Warmińskim Seminarium Duchownym w r. 1958/59 i 1964/65 (Archiwum Seminarium Warmińskiego).

⁸⁹ Protokół z Dni Skupienia Księża Rektorów w Arcybiskupim Seminarium Duchownym w Poznaniu w dniach 3-4.IX.1965 s.12 (maszynopis).

wie na swoim studium w dniach 20 i 21 czerwca 1963 roku. Na skutek tych wypowiedzi zebrani profesorowie postanowili "opracować jednolity program katechetyki i pedagogiki, jako przedmiotów wykładanych w seminariach duchownych"⁹⁰.

Mówiąc i pisząc o programie kształcenia pedagogiczno-katechetycznego, coraz częściej uwzględniano obok kształcenia teoretycznego, potrzebę przygotowania praktycznego. Mocno akcentował to w roku 1960 ks. bp J. Stroba, postulując potrzebę ograniczenia ilości wykładów na rzecz ćwiczeń i widząc w tym lekarstwo na różne niedomagania wychowania seminaryjnego⁹¹. Postulat ten występuje również we wnioskach zjazdu profesorów pedagogiki i katechetyki z roku 1963⁹² oraz w tematyce obrad zjazdu z roku 1964⁹³. Na szczególną uwagę zasługuje tu referat ks. E. Materskiego na temat ćwiczeń katechetycznych, czyli praktycznego przygotowania do pracy katechetycznej⁹⁴. Referent postulował, by ćwiczenia traktować jako integralną część programu kształtowania alumnów, nakreślił niektóre zasady metodyczne dotyczące ćwiczeń i zaprojektował, by je rozłożyć na trzy ostatnie lata studiów seminaryjnych, łącząc z treścią wykładów teoretycznych.

Troskę o przygotowanie alumnów do pracy wychowawczo-katechetycznej widać nie tylko z zabiegów dotyczących bezpośredniego kształcenia pedagogiczno-katechetycznego, teoretycznego i praktycznego, ale z poszukiwań nowego modelu seminarium duchownego i z postulatów odnoszących się do formacji pastoralnej w ogóle.

Warto tu wspomnieć o koncepcji ks. W. Słomki z roku 1962, który mając na celu potrzebę zapewnienia równowagi pomiędzy teoretycznym i praktycznym przygotowaniem do kapłaństwa, postuluje następujący model reorganizacji seminarium diecezjalnego⁹⁵. Dwa pierwsze lata pobytu w seminarium projektuje potraktować jako pewnego rodzaju nowicjat, w którym miałyby się dokonać w kandydacie "transformacja człowieka świecia na człowieka Bożego"⁹⁶. W okresie tym potrzebna jest dosyć duża izolacja kandydata do kapłaństwa od świata. Następne cztery lata studium seminaryjnego autor postuluje tak zorganizować, by na studia teoretyczne poświęcić każdego roku 8 miesięcy, na praktykę parafialną 3 miesiące i na odpoczynek 1 miesiąc. W sumie uzyskałoby się roczny,

⁹⁰ Księga Pamiątkowa Spotkania Profesorów Katechetyki i Pedagogiki Seminarium Duchownych w Polsce, 20-21.VI.1963 s.45 (maszynopis).

⁹¹ Ks. bp J. Stroba, Wychowanie kandydatów do kapłaństwa, *Ateneum Kapłańskie* 61 (1960) s.185 n.

⁹² Księga Pamiątkowa jw.

⁹³ Księga Pamiątkowa, jw. 1964 s.69 nn.

⁹⁴ Ks. E. Materski, Ćwiczenia z katechetyki, w: Księga Pamiątkowa, jw. (1964) s.69-72.

⁹⁵ Ks. W. Słomka, Seminarium oczekuje reformy, *Homo Dei* 1962 s.324-327.

⁹⁶ Tamże, s.326.

planowy i zorganizowany pobyt każdego alumna na parafii w warunkach podobnych do tych, w jakich będzie później pracował i na miarę których bardziej aktywnie zdobywałby przygotowanie również w miesiącach studium teoretycznego.

Po linii poszukiwań lepszego przygotowania praktycznego kandydatów do kapłaństwa idzie również wiele innych postulatów. Należy do nich zaliczyć sugestie ks. L. Kuca odnoszące się do prac apostolskich alumnów w ciągu roku akademickiego i w czasie wakacji⁹⁷, zachęty ks. bpa J. Drzazgi⁹⁸ i ks. S. Olejnika⁹⁹ oraz postulaty o. F. Małaczyńskiego pod adresem udziału alumnów w akcji wprowadzania wiernych w życie liturgiczne¹⁰⁰.

Z informacji przekazywanych na ogólnopolskich spotkaniach księży rektorów seminariów duchownych widać, że powyższe postulaty są doceniane i że szuka się możliwości jak najlepszego wprowadzenia ich w życie. Świadczą o tym różne akcje podejmowane przez alumnów z okazji Tygodnia Miłosierdzia, wieczory kolęd dla nieuleczalnie chorych, stała pomoc w domach dla niewidomych itp.¹⁰¹.

Podsumowując, można stwierdzić, że w okresie poprzedzającym bezpośrednio Sobór Watykański II i jego dokumenty, polskie seminaria duchowne usiłują dostosować do współczesnych czasów swoje programy studiów i całego przygotowania alumnów do zadań kapłańskich. Szczególnie dominuje troska o zachowanie równowagi między kształceniem teoretycznym i praktycznym przygotowaniem do nawiązania dialogu z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi, by naukę Ewangelii skuteczniej przekazywać i wcielać w życie¹⁰².

3.2. Wpływ odnowy posoborowej na reformę studiów w seminariach duchownych

Pod wpływem ducha soborowego, ale jeszcze przed ukazaniem się Dekretu o formacji kapłańskiej, bo w dniu 3.IX.1965 roku, księża rek-

- ⁹⁷ Ks. L. Kuc, Apostolstwo - centralne zagadnienie rozwoju powołania do kapłaństwa w seminarium duchownym, *Ateneum Kapłańskie* 61 (1960) s.221.
- ⁹⁸ Ks. bp J. Drzazga, Wychowanie alumnów w duchu służby społecznej (Referat wygłoszony na Zjeździe Księży Rektorów WSD w dniu 17.IX.1963 w Przemyśle), *Protokół ze Zjazdu* s.14 (maszynopis).
- ⁹⁹ Ks. S. Olejnik, Refleksje nad formacją duchową w seminarium duchownym, *Homo Dei* 1961 s.124 nn.
- ¹⁰⁰ O. F. Małaczyński OSB, Wychowanie alumnów i kapłanów przez liturgię (Referat wygłoszony na Zjeździe Księży Rektorów WSD w Katowicach w dniu 17.IX.1962), *Protokół ze Zjazdu* s.6.
- ¹⁰¹ Sprawozdanie z Dni Skupienia Księży Rektorów WSD w Przemyśle 1963 s.16, 38, 39 (maszynopis).
- ¹⁰² Por. Ks. F. Żebro, *Dzieje Śląskiego Seminarium Duchownego, Nasza Przeszłość* 44 (1975) s.106 nn.

torzy polskich seminariów duchownych postanowili ujednoczyć ratio studiorum i dostosować je do wskazań Soboru Watykańskiego II, powołując w tym celu specjalną komisję¹⁰³. Datę tę można by uważać za początek wielu zabiegów dotyczących opracowania nowego ratio studiorum i nowych programów poszczególnych dyscyplin naukowych wykładanych w seminariach oraz całego nowego modelu seminarium soborowego i posoborowego.

Zabiegi dotyczące odnowy szły czterema zasadniczymi torami: a. publikowanie artykułów naukowych na temat formacji seminaryjnej; b. dyskusje na temat programów szczegółowych, odbywane na spotkaniach wykładowców tych samych dyscyplin naukowych; c. prace wspomnianej komisji wyłonionej przez księży rektorów; d. próby poszczególnych seminariów duchownych zmierzające do przystosowanej odnowy dotychczasowego modelu seminarium jako instytucji wychowawczo-pedagogicznej.

Ujmując wymienione cztery drogi poszukiwań bardziej problemowo, omówimy krótko trzy zagadnienia: a. zagadnienie udoskonalenia ratio studiorum; b. problem programów psychologii, pedagogiki, katechetyki i c. zabiegi odnoszące się do modelu seminarium jako instytucji wychowawczo-pedagogicznej.

3.2.1. Ratio studiorum w aspekcie kształcenia pedagogiczno-katechetycznego

Do publikacji odnoszących się bezpośrednio i całościowo do seminaryjnego ratio studiorum należą dwa artykuły: ks. M. Banaszaka¹⁰⁴ i ks. J. Majki¹⁰⁵.

Ks. M. Banaszak wnosi postulat tzw. roku wstępnego i postulat roku pastoralnego. Postulat drugi idzie po linii sugestii soborowej dotyczącej wszechstronnego przygotowania pastoralnego i zgłasza konkretny projekt pewnej kumulacji dyscyplin pastoralnych na ostatnim roku studiów. Autor projektuje, by zasadniczą formację teologiczną zakończyć na piątym roku studiów, a na ostatni zostawić przedmioty ściśle pastoralne, jak homiletykę, katechetykę i inne. Wykłady na tym roku autor projektuje ograniczyć do czterech dni w tygodniu, ażeby od soboty do poniedziałku diakoni mogli być na parafiach i wciągać się w pracę duszpasterską pod kierunkiem doświadczonych duszpasterzy¹⁰⁶.

Ks. J. Majka zakłada, że studium seminaryjne, jako studium wyższe, ma dać alumnom pełną formację intelektualną w zakresie humanizmu

¹⁰³ Protokół z Dni Skupienia Księży Rektorów WSD, jw. (1965) s.12.

¹⁰⁴ Ks. M. Banaszak, Ratio studiorum w świetle wymagań Soboru, Ateneum Kapłańskie 70 (1967) s.186 - 198.

¹⁰⁵ Ks. J. Majka, Problem reformy studiów teologicznych w seminariach duchownych, Ateneum Kapłańskie 70 (1967) s.176 - 186.

¹⁰⁶ Ks. M. Banaszak, jw. s.196.

chrześcijańskiego, wykształcenie teologiczne uzdalniające do samodzielnych studiów dalszych w tym zakresie oraz umiejętność wypełnienia zasadniczych funkcji kapłańskich i duszpasterskich. Mając na uwadze powyższe cele, autor grupuje wszystkie dyscypliny naukowe wykładane w seminarium duchownym w następujące zespoły katedr: zespół dyscyplin filozoficznych; zespół katedr teologii pozytywnej (nauki biblijne, patrologia, historia Kościoła); zespół katedr teologii teoretycznej (teologia fundamentalna, teologia dogmatyczna); zespół kateder teologii normatywnej (teologia moralna, katolicka nauka społeczna, prawo kanoniczne); zespół katedr teologii praktycznej (teologia pastoralna, homiletyka, katechetyka, pedagogika, śpiew i inne nauki praktyczne)¹⁰⁷.

Powyższy podział ma, zgodnie z postulatami soborowymi, ukazać jedność i łączność wszystkich dyscyplin kształcenia seminaryjnego¹⁰⁸. Wszystkie bowiem mają służyć teologicznemu przygotowaniu kandydatów do kapłaństwa i całej ich działalności kapłańskiej, skierowanej na człowieka naszej epoki.

Interesujące nas dyscypliny pedagogiczno-katechetyczne umieszczone zostały przy dwóch zespołach katedr: psychologia przy zespole dyscyplin filozoficznych, a pedagogika i katechetyka przy zespole katedr teologii praktycznej.

Omówione powyżej projekty miały na pewno wpływ na wyniki prac Komisji, która od 1965 roku zabiegała o opracowanie nowego ogólnopolskiego ratio studiorum, dostosowanego do postulatów Soboru i rodzimych doświadczeń polskich. Projekt nowego ratio studiorum został zreferowany na Ogólnopolskim Spotkaniu Księży Rektorów Seminarium Duchownych w dniu 5 września 1967 roku¹⁰⁹. W rok później, na podobnym spotkaniu, ks. bp Lech Kaczmarek, przewodniczący Komisji Episkopatu Polski do Spraw Seminarium Duchownych, poinformował księży rektorów, że Stolica Apostolska zatwierdziła dla Polski, na 6 lat, nowe ratio studiorum i ratio institutionis sacerdotalis¹¹⁰. Księża rektorzy postanowili wprowadzić te dokumenty w życie od nowego roku akademickiego (1968)⁶⁹.

¹⁰⁷ Ks. J. Majka, jw. s.184 n.

¹⁰⁸ Por. J. Alfaro, *Unitas institutionis theologiae iuxta Vaticanum II*, *Seminarium* 1971 s.219-239; S. Cipriani, *La formazione pastorale e l'unità dell'insegnamento teologico*, *Seminarium* 1971 s. 430-453.

¹⁰⁹ Protokół z Dni Skupienia Księży Rektorów WSD w Biskupim Seminarium Duchownym w Sandomierzu w dniach 4-6 września 1967 s.5 (maszynopis).

¹¹⁰ Protokół z Dni Skupienia Księży Rektorów WSD w pallotyńskim Wyższym Seminarium Duchownym w Chtarzewie w dniach 3-5.IX.1968 s.1 (maszynopis); List S. Congregationis pro Institutione Catholica do Kard. Stefana Wyszyńskiego z dnia 12.VIII.1968, Prot. N.1897/65/14, w: *Ratio institutionis sacerdotalis in seminariis Poloniae Decretis Concilii Vaticani II accomodata* (1968) s.53 n (maszynopis).

Gdy chodzi o ratio studiorum postanowiono wprowadzać je stopniowo, zaczynając od pierwszego roku studiów.

Wspomniane ratio studiorum "stara się nadać studiom seminaryjnym charakter naukowy a zarazem pastoralny oraz realizować postulat dotyczący jedności formacji intelektualnej i duchowej, zmierzającej do celu pasterskiego"¹¹¹. Pierwszy rok studiów jest zaplanowany jako kurs wprowadzający w życie i studia seminaryjne, a kurs VI jako rok szczególnie pastoralny. Zwraca się uwagę na potrzebę wprowadzenia praktyk duszpasterskich (liturgicznej, katechetycznej, homiletycznej) dla alumnów dwu ostatnich kursów w ciągu roku akademickiego, a dla alumnów młodszych w czasie wakacji¹¹².

Przedmioty kształcenia psychopedagogicznego ratio studiorum z 1968 roku zacieśnia do 6 godzin tygodniowo: psychologia empiryczna - 1 godzina, pedagogika chrześcijańska - 2 godziny, katechetyka - 3 godziny¹¹³.

Idąc po linii postulatów domagających się zapewnienia dla alumnów większej ilości czasu na studia indywidualne, ratio studiorum przyjmuje za maksymalną liczbę godzin wykładowych (wraz z ćwiczeniami) na kursach I - V - 24 godziny, a na kursie VI - 20 godzin.

Ponieważ jednak ratio studiorum z 1968 roku było opracowywane przed ukazaniem się "Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis" (1970) i ponieważ Komisja Episkopatu do Spraw Seminariorów Duchownych otrzymywała różne wnioski dotyczące jego modyfikacji, Komisja opracowała nowe ratio institutionis sacerdotalis (wraz z ratio studiorum) jeszcze przed upływem sześciu lat, na które poprzednie było zatwierdzone. To nowe zatwierdziła najpierw w dniu 4 maja 1971 r. Konferencja Episkopatu Polski¹¹⁴, a następnie rzymska Kongregacja Wychowania Katolickiego pismem z dnia 15 września 1971 roku¹¹⁵.

Nowe ratio institutionis sacerdotalis idzie zasadniczo za wskazaniami poprzedniego. W porównaniu z nim uwypukla jeszcze bardziej pastoralny charakter studiów seminaryjnych, ukazuje rolę poszczególnych przedmiotów w tych studiach, w sposób bardziej konkretny ukazuje możliwości praktycznego przygotowania pastoralnego w seminarium i wprowadza po studiach seminaryjnych, jako obowiązujący, roczny diakonat, połączony z pracą duszpasterską na placówce, pod kierunkiem doświadczonych duszpasterzy.

¹¹¹ Ratio studiorum w Wyższych Seminariorach Duchownych w Polsce (1968) s.1 (maszynopis).

¹¹² Tamże, s.2 i 4.

¹¹³ Tamże, s.5.

¹¹⁴ Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia (1971) s.4 (maszynopis).

¹¹⁵ Prot. N. 1897(65) Pol. - Podaję za listem Przewodniczącego Komisji Episkopatu do Spraw Seminariorów Duchownych, ks. bpa L. Kaczmaraka z dnia 18.XI.1971 - L.dz. 107-132/71.

Ratio institutionis sacerdotalis z roku 1971 jest dokumentem zawierającym wiele udoskonaleń w stosunku do ratio z roku 1968, ale i pod jego adresem pojawiły się głosy krytyki. W związku z tym Komisja Episkopatu do spraw Seminariorów Duchownych zebrała uwagi krytyczne i w roku 1975 dokonała tymczasowej modyfikacji układu przedmiotów kształcenia seminaryjnego. Między innymi dla psychologii przydzielono zamiast jednej - dwie godziny, a pedagogikę przesunięto z VI na III rok studiów.

Te i inne modyfikacje znalazły się w dokumencie pt. "Zasady formacji kapłańskiej w seminariach duchownych w Polsce" zaaprobowanym przez Kongregację do spraw Wychowania Chrześcijańskiego pismem z 10 listopada 1977 roku, na dalsze 6 lat.

3.2.2. Modyfikacja programów psychologii, pedagogiki i katechetyki

Obok prac koordynujących poszczególne dyscypliny naukowe i ustalających nowe ratio studiorum idą prace modyfikujące programy tych dziedzin wiedzy i nadające im charakter bardziej pastorałny. Przede wszystkim zajmują się tym wykładowcy na specjalistycznych swoich spotkaniach i prywatnie. Niektórzy publikują swoje przemyślenia.

W zakresie dyscyplin kształcenia pedagogiczno-katechetycznego alumnów, najwięcej dyskutowano nad programem psychologii. Zagadnieniem tym zajmowano się na konferencjach naukowych Sekcji Psychologicznej Profesorów Wyższych Zakładów Teologicznych w Polsce i pisano o nim na łamach czasopism.

Na dziesięć konferencji naukowych Sekcji Psychologicznej Profesorów Wyższych Zakładów Teologicznych w Polsce, które odbyły się w latach 1966-1976, sześć rozważało, między innymi, problemy dotyczące programu psychologii wykładanej w seminariach duchownych. W latach: 1966, 1969, 1971, 1973 i 1974, podejmowano postulat o konieczności wprowadzenia do seminariów duchownych osobnego przedmiotu - psychologii duszpasterskiej¹¹⁶.

Na łamach czasopism, w sprawie psychologii, jako dyscypliny wykładanej w seminariach duchownych, zabierali głos następujący autorzy:

¹¹⁶ Sprawozdania z konferencji naukowych Sekcji Psychologicznej Profesorów Wyższych Zakładów Teologicznych w Polsce: I Konferencja 13-15.IX.1966 w Lublinie w ramach Sekcji Naukowej Teologów Polskich (przedtem wykładowcy psychologii spotykali się łącznie z wykładowcami filozofii), IV Konferencja 10-11.IX.1969 we Wrocławiu, V Konferencja 21-23.IX.1971 w Lublinie w ramach Kongresu Teologów Polskich, VI Konferencja 12-14.IX.1972 w Gdańsku, VII Konferencja 11-13.IX.1973 w Łodzi, VIII Konferencja 17-19.IV.1974 w Białymstoku (maszynopis).

ks. Z. Chlewiński¹¹⁷, ks. E. Jeliński¹¹⁸, ks. J. Mrzygłodzik¹¹⁹, ks. J. Pastuszka¹²⁰ i ks. B. Bębenek¹²¹.

Pierwsza i najobszerniejsza była wypowiedź ks. Z. Chlewińskiego, który postulował, by w seminariach duchownych, zamiast dotychczasowej psychologii ogólnej, wykładać psychologię stosowaną dla potrzeb duszpasterzy, zwaną psychologią pastoralną. Zdaniem autora, w zakres tego przedmiotu winny wchodzić: psychologia rozwojowa i wychowawcza, psychologia społeczna, psychologia osobowości i motywacji, psychologia kliniczna i psychopatologia. Tak pojętą psychologią pastoralną autor radzi poprzedzić krótką charakterystyką psychologii jako nauki, ogólnym omówieniem jej metod i podstawowych wiadomości o podłożu anatomiczno-fizjologicznym psychiki ludzkiej¹²².

Jak widać z powyższego, ks. Z. Chlewiński kładzie nacisk na psychologię stosowaną, jako bardzo ważną w duszpasterstwie, a psychologię ogólną ogranicza do minimum. Prawie krańcowo różne rozwiązanie postuluje ks. J. Pastuszka. Główny bowiem nacisk kładzie on na psychologię ogólną, której projektuje przydzielić w seminarium 4 godziny tygodniowo¹²³. Dużo mniejsze wymiary określa psychologii stosowanej, przeznaczając dla niej tylko 2 godziny tygodniowo a przydzielając jej prawie te same zagadnienia, które widzieliśmy w projekcie ks. Z. Chlewińskiego.

Ks. E. Jeliński dopowiada, by w ramach projektowanej psychologii pastoralnej wprowadzić jako osobny dział psychologię religii i potraktować ją jako centralny dział psychologii pastoralnej¹²⁴.

Ks. B. Bębenek radzi natomiast, by do zagadnień psychologii pastoralnej, naszkicowanych przez ks. Z. Chlewińskiego, podejść w sposób bardziej koncentryczny, ześrodkowany wokół osoby ludzkiej i jej rozwoju¹²⁵.

Postulaty powyższe w dużej mierze zostały uwzględnione w programie psychologii i psychologii pastoralnej opracowanym w 1973 i 1974

¹¹⁷ Ks. Z. Chlewiński, Psychologia pastoralna w programach zakładów teologicznych w Polsce, Homo Dei 1967 s.184-189.

¹¹⁸ Ks. E. Jeliński, Psychologia religii w programie psychologii pastoralnej, Homo Dei 1968 s.31-33.

¹¹⁹ Ks. J. Mrzygłodzik, Psychologia pastoralna w seminariach, Homo Dei 1968 s.33-34.

¹²⁰ Ks. J. Pastuszka, Psychologia w programie studiów seminariów duchownych w Polsce, Ateneum Kapłańskie 71 (1968) s.76-79.

¹²¹ Ks. B. Bębenek, Psychologia pastoralna w wypowiedziach Vaticanum II, Homo Dei 1970 s.118-123.

¹²² Ks. Z. Chlewiński, jw. s.186; Por. Sprawozdanie z I Konferencji Naukowej Sekcji Psychologicznej, jw. (1966).

¹²³ Ks. J. Pastuszka, jw. s.77.

¹²⁴ Ks. E. Jeliński, jw. s.31.

¹²⁵ Ks. B. Bębenek, jw. s.122.

roku. W programie psychologii, na którą przeznaczono 2 godziny tygodnowo w ciągu roku, obok podstawowych zagadnień psychologii ogólnej, zauważamy psychologię rozwojową oraz elementy psychologii wychowawczej i psychologii osobowości.

Pod koniec studiów seminaryjnych przewiduje się ponadto zajęcia z psychologii pastoralnej. W jej zakres mają wchodzić 3 działy zagadnień:

- 1) osobowość w aspekcie duszpasterskim - czynniki i etapy rozwoju osobowości, dojrzałość osobowości, zdrowie psychiczne, czynniki zagrażające zdrowiu psychicznemu, zaburzenia funkcjonowania osobowości i duszpasterski z nią kontakt;
- 2) funkcjonowanie jednostki w grupie - psychologia kontaktów międzyosobowych, grupy duszpasterskie, podstawowe zagadnienia psychologii rodziny, wybrane zagadnienia patologii społecznej w aspekcie duszpasterskim itp.;
- 3) indywidualne i społeczne problemy religijności - rozwój religijności w człowieku, typologia religijności, przeżycia i przekonania religijne, wspólnotowy aspekt religijności i inne¹²⁶.

Drugim przedmiotem z grupy pedagogiczno-katechetycznych, któremu poświęcono dużo dyskusji, jest katechetyka. Już w 1963 r. wykładowcy pedagogiki i katechetyki, zebrani w Warszawie w dniach 20-21 czerwca, postanowili opracować jednolity, unowocześniony program tych dwu dyscyplin¹²⁷. W roku następnym, na podobnym spotkaniu, przeanalizowano zmiany zachodzące w układzie podręczników katechetyki na przestrzeni ostatnich 25 lat¹²⁸ i wręczono uczestnikom spotkania projekt nowego programu katechetyki wykładanej w seminariach, prosząc o zaopiniowanie go. Następnie projekt i opinię o nim poddano szczegółowej dyskusji na kilku spotkaniach Konsulty powołanej spośród wykładowców katechetyki i pedagogiki¹²⁹. Przedyskutowany projekt został zaprezentowany wykładowcom pedagogiki i katechetyki na ich spotkaniu w dniu 15 września 1965 roku. Prezentacji dokonał główny jego autor, ks. F. Blachnicki¹³⁰. Zebrani postanowili, w miarę swoich możliwości, wprowa-

¹²⁶ Sprawozdanie z Konferencji Naukowej Sekcji Psychologicznej w Białymstoku (1974 - maszynopis).

¹²⁷ Księga Pamiątkowa Spotkania Profesorów Katechetyki i Pedagogiki, jw. 1963 s.45 (maszynopis).

¹²⁸ Ks. J. Charytański, Odnowa katechetyczna, w: Księga Pamiątkowa, jw. 1964 s.9-29.

¹²⁹ Konsultę powołał do istnienia Przewodniczący Sekcji Wykładowców Pedagogiki i Katechetyki - ks. bp L. Kaczmarek. Jej głównym zadaniem było opracowanie programu katechetyki wykładanej w seminariach duchownych.

¹³⁰ Ks. F. Blachnicki, Wprowadzenie do nowego programu wykładów katechetyki w seminariach duchownych, w: Księga Pamiątkowa, jw. 1965 s.23-40.

dzieć omawiany program w życie już w rozpoczynającym się roku akademickim w formie eksperymentu.

Eksperymentalny program katechetyki dzielił ją na trzy zasadnicze części: katechetykę fundamentalną, katechetykę ogólną i katechetykę szczegółową.

Katechetyka fundamentalna zawiera w sobie wstęp do katechetyki, dzieje katechezy, teologię katechezy, podmiot katechizacji (Chrystus, katecheta, cały Kościół) i antropologię katechetyczną.

W zakres katechetyki ogólnej miały wchodzić: kerygma jako treść katechezy, główne elementy treści kerygmatycznej (Biblia, Kościół, liturgia, życie chrześcijańskie), plan nauczania katechetycznego, ogólna metodyka i dydaktyka katechetyczna oraz zagadnienie metodycznych pomocy katechetycznych.

Część trzecia - katechetyka szczegółowa - mówi o katechezie na poszczególnych stopniach rozwoju psychicznego, o inicjacji sakramentalno-liturgicznej, o zagadnieniach wybranych z duszpasterstwa katechetycznego oraz o katechizacji dzieci i młodzieży specjalnej troski¹³¹.

Program powyższy zaplanowany był na 45-60 godzin wykładowych i oczekuje uzupełnień ze strony ćwiczeń katechetycznych. Odpowiednie rozplanowanie i metodyczna poprawność tych ostatnich są również przedmiotem szczególnej troski wykładowców katechetyki i były omawiane na spotkaniach powyższych wykładowców. Warto zwłaszcza wspomnieć o prezentowanym już i bardzo praktycznym referacie ks. E. Materskiego pt. "Ćwiczenia z katechetyki", wygłoszonym na spotkaniu wykładowców pedagogiki i katechetyki w 1964 r. w Warszawie¹³² oraz o referacie ks. J. Tarnowskiego pt. "Formacja katechetyczna alumna", wygłoszonym na Sesji Naukowej Teologów Polskich na Sekcji Pedagogiczno-Katechetycznej w dniu 14 września 1966 r. w Lublinie¹³³.

Program powyższy nie został w całości uznany przez Komisję opracowującą ratio studiorum w 1971 r. Podzieliła ona bowiem katechetykę na ogólną i szczegółową, trzymając się raczej ujęć tradycyjnych aniżeli nowych, prezentowanych przez teologów. Katechetyka ogólna, według tego ratio studiorum, ma umiejscowić katechetykę w systemie nauk teologicznych i pedagogicznych, ma zająć się osobowością katechezy i psychologią katechizowanego ucznia oraz zasadami, metodami i organizacją procesu nauczania. Katechetyka szczegółowa ma zająć się nauczaniem na poszczególnych poziomach rozwojowych ucznia i poszczególnymi działaniami nauczania tj. Biblią, historią Kościoła, liturgią itp.¹³⁴.

¹³¹ Ks. F. Blachnicki, jw.

¹³² Księga Pamiątkowa, jw. 1964 s.69 n.

¹³³ Ks. J. Tarnowski, Wprowadzenie alumnów w katechizację parafialną, Collectanea Theologica 37 (1967) f.1 s.124-139.

¹³⁴ Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia (1971), s.96.

Ponieważ w 1971 r. Kongregacja do spraw Duchowieństwa wydała ogólną instrukcję katechetyczną (*Directorium catechisticum generale*)¹³⁵, wykładowcy seminariów duchownych na spotkaniu w dniach 14-15 lutego 1974 r. omówili program katechetyki z punktu widzenia wytycznych Kongregacji¹³⁶. Zwrócono zwłaszcza uwagę na potrzebę większego ubliżnienia programu, ściślejszego połączenia go z ogólnokościelnym ruchem odnowy katechetycznej, szczególnie w aspekcie eklezjalno-liturgicznym i na potrzebę głębszego nawiązywania do zmian zachodzących we współczesnym świecie.

Grupa robocza powołana przez Komisję Episkopatu do spraw Seminariów Duchownych, uwzględniając powyższe postulaty, w 1976 roku opracowała nowy program katechetyki, który został zatwierdzony dla polskich seminariów duchownych w 1977 roku. Program ten obejmuje siedem zasadniczych działań zagadnień:

- 1) wybrane zagadnienia z zakresu historii katechezy i katechetyki,
- 2) katechetyka fundamentalna,
- 3) treść katechezy (katechetyka materialna),
- 4) antropologia katechetyczna (uwarunkowania psychosocjologiczne katechezy),
- 5) metodyka katechetyczna (katechetyka formalna),
- 6) katecheza na różnych etapach rozwoju człowieka,
- 7) zagadnienia prawno-administracyjne katechizacji¹³⁷.

Trzecia z omawianych dyscyplin - pedagogika - była najmniej dyskutowana, ale nie została zapomniana. Zgodnie z postanowieniem wykładowców pedagogiki i katechetyki z roku 1963¹³⁸, nowy program pedagogiki, tak jak i katechetyki, miał stać się przedmiotem obrad wspomnianych wykładowców. Zaistniało to po uporaniu się z problemami programu katechetyki, tj. w roku 1967. Na spotkaniu wspomnianych wykładowców seminarijnych, doc. S. Kunowski wygłosił prelekcję pt. "Potrzeby programo-

¹³⁵ *Sacra Congregatio pro Clericis, Directorium catechisticum generale*. AAS 64 (1972) s.98-176.

¹³⁶ O.Z.K. Kacprzak, *Symposium wykładowców katechetyki i pedagogiki w seminariach diecezjalnych i zakonnych w Polsce*, *Collectanea Theologica* 44 (1974) f.4 s.152-156; Ks. R. Murawski, *Program wykładów katechetyki w świetle Ogólnego Dyrektorium Katechetycznego*, *Collectanea Theologica* 45 (1975) f.1 s.5-18.

¹³⁷ *Zasady formacji kapłańskiej w seminariach duchownych w Polsce*. Tekst uzgodniony z tekstem łacińskim, zaaprobowany przez Kongregację d/s Wychowania Chrześcijańskiego na 6 lat pismem z dnia 10 listopada 1977 roku, s.78-80 (maszynopis powielony). Do grupy roboczej opracowującej powyższy program katechetyki i program pedagogiki należeli: ks. prof. dr hab. Jan Charytański, ks. mgr Tadeusz Chromik, ks. dr Jan Korycki, ks. dr Władysław Kubik, ks. dr Roman Murawski.

¹³⁸ *Księga Pamiątkowa*, jw. 1963 s.45.

we pedagogicznego kształcenia alumnów"¹³⁹. Autor w oparciu o głęboką analizę ducha odnowy posoborowej twierdził, że w zakres pedagogiki katolickiej wykładanej w seminariach duchownych powinny wchodzić trzy zasadnicze działy: pedagogika ogólna, pedagogika ściśle chrześcijańska i pedagogika pastoralna.

Pedagogika ogólna winna objąć wstęp do pedagogiki jako nauki, scharakteryzować wielkie współczesne systemy wychowania: chrześcijańskiego, liberalnego i socjalistycznego oraz omówić w ramach pedagogiki teoretycznej proces wszechstronnego rozwoju człowieka w trakcie wychowania.

Pedagogika chrześcijańska, zajmująca się procesem chrześcijańskiej metanoi ludzi współczesnych, ma w oparciu o wartości wychowawcze Ewangelii i doktrynę wychowawczą Kościoła ostatnich czasów dać praktyczne wskazania, dotyczące wychowania religijno-moralnego i przygotować alumnów od strony pedagogicznej do pełnienia funkcji katechetów (pedagogika katechetyczna).

Trzecią część pedagogiki seminaryjnej S. Kunowski nazywa pedagogiką pastoralną, która "obejmuje całą ludzką, antropologiczną stronę wszelkiego działania duszpasterskiego w Kościele"¹⁴⁰. Ta, jako dyscyplina nowotworząca się, przy obecnym modelu kształcenia seminaryjnego, zdaniem autora, winna wejść raczej w zakres sutidum specjalistycznego na uniwersytecie czy fakultetach teologicznych.

Spśród głosów dyskusji nad powyższym referatem warto wspomnieć o postulacie ks. P. Bednarczyka, który sugerował by nie mówić o trzech pedagogikach (ogólnej, chrześcijańskiej i pastoralnej), ale o jednej pedagogice chrześcijańskiej, podobnie jak mówi się o jednej filozofii¹⁴¹.

Program pedagogiki umieszczony w Ratio institutionis sacerdotalis z 1971 r. wyróżnia trzy działy zagadnień: pedagogikę ogólną, nauki pomocnicze pedagogiki i pedagogikę szczegółową, uwypuklającą problemy wychowania umysłowego i moralnego. Głównym autorem tego programu był również doc. S. Kunowski i dlatego w dziale pedagogiki ogólnej i szczegółowej jest zasadniczo zgodny z programem pedagogiki ogólnej i chrześcijańskiej omówionym powyżej. W dziale nauk pomocniczych pedagogiki, Ratio institutionis sacerdotalis poleca zajmować się podstawami biologicznymi rozwoju człowieka, psychologią rozwojową dzieci i młodzieży oraz pewnymi zagadnieniami z socjologii wychowania¹⁴².

¹³⁹ S. Kunowski, Potrzeby programowe pedagogicznego kształcenia alumnów, Ateneum Kapłańskie 71 (1968) s.65-76.

¹⁴⁰ Tamże, s.75; Por. S. Kunowski, Pedagogika pastoralna w odnowie soborowej, w: Z zagadnień kultury chrześcijańskiej. Lublin 1973 s. 587-596.

¹⁴¹ Księga Pamiątkowa, jw. 1967 s.42.

¹⁴² Ratio institutionis (1971) jw. s.50-52.

Program powyższy, podobnie jak program katechetyki, został zmodyfikowany i jako taki zatwierdzony do użytku w seminariach duchownych w 1977 roku. Dzieli się on na cztery zasadnicze części:

- 1) wprowadzenie do pedagogiki (pedagogika jako nauka o wychowaniu, główne kierunki pedagogiczne XX w., założenia pedagogiki chrześcijańskiej, teorie rozwoju człowieka, osobowość wychowawcy;
- 2) wychowanie i samowychowanie na poszczególnych etapach rozwoju człowieka;
- 3) wybrane zagadnienia z zakresu dydaktyki ogólnej (proces uczenia się, zasady, i metody nauczania, środki dydaktyczne);
- 4) wybrane zagadnienia wychowania we współczesnej rodzinie¹⁴³.

3.2.3. Seminarium instytucją pedagogiczną.

Kształceniu pedagogiczno-katechetycznemu kandydatów do kapłaństwa w Polsce sprzyja również fakt stopniowego przeobrażania się seminariów duchownych z instytucji wychowawczych, które dbały przede wszystkim o kształtowanie bogatej osobowości księży, na instytucje pedagogiczne, które nie zaniehbując wysiłków zmierzających do wyrobienia osobowości, troszczą się wyraźnie również o pedagogiczno-metodyczne przygotowanie alumnów do pracy wychowawczo-duszpasterskiej. Zabiegi, zmierzające do pełnego przekształcenia seminarium na instytucję pedagogiczną, ujawniły się:

- 1) w poszukiwaniach pedagogicznej teorii seminarium duchownego i
- 2) w próbach doskonalenia formacji pastoralnej.

Ad 1. Na temat pierwszego zagadnienia ukazała się rozprawa S. Kunowskiego, w której autor, z punktu widzenia bardzo wnikliwego teoretyka pedagogiki, omawia problemy organizacji seminarium duchownego i zasady posoborowej funkcjonalności seminarium.

W ramach zagadnienia dotyczącego organizacji ujmuje autor seminarium jako:

- 1) wyższą szkołę teologiczną wraz z instytutem pastoralnym przygotowującym praktycznie do pasterzowania;
- 2) "nowicjat kapłański" rozwijający życie wewnętrzne alumnów i przygotowujący ich do święceń (formacja duchowa) oraz
- 3) internat mający na celu wyrobienie karności kościelnej (formacja dyscyplinarna)¹⁴⁴.

¹⁴³ Zasady formacji kapłańskiej w seminariach duchownych w Polsce (1977), jw. s.43-45; Por. też odsyłacz nr 137.

¹⁴⁴ S. Kunowski, Elementy pedagogiczne teorii seminarium duchownego jako instytucji wychowawczej, w: Colloquium Salutis, Wrocław 1970 s.211-241.

W zagadnieniu posoborowej funkcjonalności seminarium S. Kunowski kładzie nacisk na możliwości udoskonalenia treści wychowawczych w ramach formacji intelektualnej, prowadzącej alumna do dojrzałości umysłowej oraz w ramach wychowania moralno-ascetycznego i wskazywania szczytów życia wewnętrznego.

W zakres poszukiwań pedagogicznej teorii seminarium duchownego wchodzi również inne postulaty, a zwłaszcza: postulat wychowania do przyszłości i postulat wychowania zespołowego (grupy, ekipy)¹⁴⁵.

Ad 2. Drugim zagadnieniem dotyczącym seminarium jako instytucji pedagogicznej, które pod wpływem nauki soborowej ujawniło się bardzo wyraźnie w publikacjach, jest problem bezpośredniej formacji pastoralnej, a zwłaszcza od strony praktycznej. Postuluje się mianowicie, by przez atmosferę dialogu panującą w seminarium bardziej świadomie przygotowywać alumnów do dialogu z wszystkimi ludźmi¹⁴⁶. Uwydatnia się pozytywne skutki praktyki duszpasterskiej alumnów, nakreśla się jej cel i warunki owocności oraz mówi się o potrzebie rozłożenia jej na wszystkie lata studiów¹⁴⁷. Równocześnie czuwa się, by pastoralny cel seminarium nie wpłynął na zbyt praktycyzm formacji seminaryjnej i nie przemienił seminarium w technikum pastoralne¹⁴⁸.

Powyższe relacje na temat dążeń zmierzających do odnowy seminarium pod wpływem nauki soborowej wskazują, że seminaria polskie chcą być rzeczywiście instytucjami pedagogicznymi, troszczącymi się o danie swym wychowankom zarówno głębokiej formacji intelektualnej, jak również praktycznego przygotowania duszpasterskiego w warunkach uzgodnienia autorytetu wychowawczego z wolnością osobową alumnów¹⁴⁹.

Ażeby bardziej praktycznie zobaczyć jak usiłowano realizować powyższe założenia w pierwszych latach po zakończeniu Soboru Watykańskiego II, przyjrzyjmy się stanowi faktycznemu formacji psychopedagogicznej w polskich seminariach duchownych w roku 1970.

¹⁴⁵ Ks. M. Banaszak, *Seminaryjne wychowanie w zespołach i do pracy zespołowej*, *Homo Dei* 1969 s.86-94; G.Martil, *Organizacion del Seminario Mayor, Seminario 1970* s.664 nn.

¹⁴⁶ Paweł VI, *Enc. Ecclesiam suam*, AAS 56 (1964) s.609-659. Tł. pol: Encyklika o drogach którymi Kościół Katolicki powinien kroczyć w dobie obecnej przy pełnieniu swojej misji (*Ecclesiam suam*), *Paris* 1967; Ks. J. Pytel, *Dialog wychowawczy w seminarium*, *Homo Dei* 1969 s.174-180.

¹⁴⁷ Ks. S. Wójtowicz, *Praktyka duszpasterska kleryków*, *Homo Dei* 1970 s.10-17.

¹⁴⁸ Ks. M. Banaszak, *Pastoralna formacja kleryków*, *Homo Dei* 1968 s.145-149.

¹⁴⁹ Ks. J. Korycki, *Autorytet i wolność w formacji kapłanskiej*, *Homo Dei* 1969 s.164-169.

4. Stan faktyczny przygotowania psychopedagogicznego w seminariach duchownych w 1970 roku

Zagadnienie to opracowano w oparciu o przeprowadzone w 1970 r. badania ankietowe, uzupełnione wywiadami, wśród wykładowców i niektórych moderatorów¹⁵⁰ seminariów duchownych diecezjalnych, istniejących w Polsce w liczbie 24¹⁵¹. W zakresie kształcenia kandydatów do kapłaństwa badania dotyczyły nauczania pedagogiki, psychologii rozwojowej, wychowawczej i pastoralnej oraz dydaktyki ogólnej. Świadomie nie zajmowano się katechetyką materialną.

Uzyskany w badaniach stan faktyczny kształcenia psychopedagogicznego przedstawimy w skrócie w następujących punktach: 1. kształcenie teoretyczne, 2. przygotowanie praktyczne, 3. trudności, jakie napotyka wykładowcy i moderatorzy, 4. postulaty zgłoszone przez wykładowców i neoprezbiterów¹⁵².

4.1. Kształcenie psychopedagogiczne alumnów w aspekcie teoretycznym

Dla celów poznania teoretycznej strony pedagogicznego przygotowania alumnów, przyjrzymy się wykładowcom seminaryjnym psychologii, pedagogiki i katechetyki, planowi i programowi zajęć psychopedagogicznych w seminariach oraz metodom nauczania, jakimi posługują się wykładowcy interesujących nas dyscyplin naukowych.

4.1.1. Wykładowcy psychologii, pedagogiki i katechetyki oraz ich wkład naukowy

Uzyskano 64 wypowiedzi (88,9%), które pochodzą od 47 osób. Niektórzy wykładowcy nauczają bowiem dwóch lub nawet wszystkich trzech interesujących nas przedmiotów. Traktując powyższych 47 wykładowców jako dostępną nam całość (100%), stwierdzamy następujące ich przygotowanie naukowe (tabela 2).

¹⁵⁰ Congregatio pro Institutione Catholica do moderatorów zalicza: rektora, wicerektora, ojca duchownego, prefekta studiów, kierownika ćwiczeń duszpasterskich, prefekta studiów, kierownika ćwiczeń duszpasterskich, prefekta czuwającego nad życiem wspólnym w seminarium, ekonoma i bibliotekarza. (Ratio fundamentalis institutio-nis sacerdotalis AAS 62 (1970) nr 47).

¹⁵¹ Ks. J. Korycki, Formacja psychopedagogiczna w wyższych seminariach duchownych w Polsce, Lublin 1973 s.17 (Archiwum KUL); Tenże, Formacja psychopedagogiczna... Zeszyty Naukowe KUL jw. s.20.

¹⁵² Uzupełnieniem danych pochodzących od moderatorów i wykładowców seminaryjnych są wypowiedzi ankietowe 120 młodych księży duszpasterzy będących przedstawicielami 19 diecezji.

Tabela 2

Stopnie naukowe wykładowców

Stopień	Wykładowcy	
	Liczba (L)	%
Habilitacja	1	2,1
Doktorat	27	57,5
Magisterium	18	38,3
Bez stopnia naukowego	1	2,1
Razem	47	100,0

Swoje stopnie naukowe zdobywali omawiani wykładowcy na różnych uczelniach, a mianowicie: Katolicki Uniwersytet Lubelski (55,3%), Uniwersytet Jagielloński (17%), Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie (8,5%), Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie (8,5%), Uniwersytet Warszawski (8,5%), Uniwersytet Poznański (2,1%), Uniwersytet Wrocławski (2,1%) oraz uniwersytety zagraniczne: w Rzymie, Paryżu, Strassburgu, Innsbrucku i w Tuluzie (10,6%)¹⁵³. Warto zaznaczyć, że spośród 26 wykładowców, którzy zdobywali stopnie naukowe na KUL-u, 20 z nich (76,9%) uczyniło to w latach 1957 - 1970.

Omawiani wykładowcy opublikowali drukiem 37 pozycji książkowych, ok. 220 artykułów naukowych oraz ok. 285 innych artykułów i recenzji. Można twierdzić, że na 47 wykładowców są to liczby zbyt małe, ale gdy weźmie się pod uwagę młody wiek większości wykładowców oraz to, że w 66% są oni obciążeni wieloma zajęciami pozanaukowymi i pozadydaktycznymi, stan ten staje się usprawiedliwionym.

4.1.2. Plan i program zajęć psychopedagogicznych w seminariach duchownych

Psychologię rozwojową i wychowawczą jako pomocnicze dyscypliny pedagogiki traktuje się w seminariach bardzo różnie: jako osobny przedmiot, jako dział przy psychologii empirycznej, lub też jako dział przy pedagogice.

Najczęściej zacieśnia się ją do dosyć pobieżnej charakterystyki poszczególnych okresów rozwojowych dzieci i młodzieży oraz do kilku zagadnień omówionych przekrojowo jak np. rozwój uczuciowy, rozwój religijności itp. Przy poszczególnych okresach rozwojowych daje się zasadnicze wskazania wychowawcze.

¹⁵³ W przypadku, gdy ktoś z wykładowców posiada dwa stopnie tej samej rangi i zdobył je na dwóch różnych uczelniach, w wykazie podaje się obydwie uczelnie. Podobnie, gdy ktoś stopień niższy zdobywał na jednej, a wyższy - na drugiej uczelni, podaje się również obydwie uczelnie. Suma będzie więc przekraczać liczbę omawianych wykładowców.

Pedagogika jako odrębny przedmiot występuje w 22 seminariach (91,7%). W dwóch pozostałych seminariach alumni studiują pedagogikę w ramach katechetyki. W przeważającej ilości seminariów (70%) przeznaczona się na pedagogikę dwie godziny tygodniowo.

Na podstawie zebranego materiału możemy zorientować się w głównych zagadnieniach pedagogicznych, jakie omawia się na zajęciach pedagogiki. Segregując te zagadnienia, można je ująć w następujące działy: zagadnienia wstępne, rys historyczny wychowania i myśli pedagogicznej, współczesne kierunki pedagogiczne, dynamizmy, czynniki i teorie rozwoju człowieka, istota, cel, ideał wychowania chrześcijańskiego, instytucje i środowiska wychowawcze, proces wychowania, wychowanie moralne i społeczne, zasady wychowania chrześcijańskiego, środki i metody wychowania, osobowość nauczyciela i wychowawcy, zagadnienia specjalistyczne wychowania chrześcijańskiego, jak np. wychowanie ministrantów, wychowanie "bieli" i inne.

Dane o stanie dydaktyki ogólnej w seminariach duchownych pochodzą z dwóch źródeł: z analizy programów pedagogiki wykładanej w seminariach i z odpowiedzi na jedno z pytań ankiety wykładowcy katechetyki, dotyczące wyraźnie dydaktyki ogólnej.

Biorąc pod uwagę dwadzieścia dwa seminaria, z których otrzymano powyższe informacje, stwierdzamy, że we wszystkich tych seminariach wykłada się wybrane zagadnienia z dydaktyki ogólnej. W 3 z nich (13,6%) wykłada się te zagadnienia w ramach pedagogiki, a w 19 (86,4%) w ramach katechetyki.

50% wypowiedziących się stwierdziło tylko krótko, że uwzględniają zagadnienia dydaktyki ogólnej, nie podając, jakie. Druga połowa respondentów dała wypowiedzi bardziej szczegółowe, na podstawie których stwierdzamy, że alumnom wykłada się następujące zagadnienia dydaktyki ogólnej: pojęcie i zadania dydaktyki, proces nauczania, zasady nauczania, metody nauczania, formy organizacyjne nauczania, kontrola i ocena wyników nauczania itp.

4.1.3. Metody nauczania w służbie kształcenia psychopedagogicznego

Wykładowcy psychologii stwierdzają, w większości, że z racji zbyt małego wymiaru godzin, jakim dysponują, ograniczają się do metody wykładów.

Nieco lepiej wygląda ta sprawa przy studium pedagogiki, na które w 75% badanych seminariów przeznaczona się dwie lub więcej godzin tygodniowo. Ten wymiar czasowy pozwala już wykładowcom myśleć nie tylko o możliwości przekazania studentom zasadniczych treści wykładanego przedmiotu, ale również o szukaniu efektywniejszych metod tego przekazywania i o pewnym eksperymentowaniu. Stąd niektórzy wykładowcy pedagogiki, poza realizowaną metodą wykładową, szukają rzeczywiście in-

nych metod wprowadzania studentów w wiedzę pedagogiczną. Należą do nich: opracowywanie na piśmie w formie referatu wybranych zagadnień pedagogicznych, dyskusje, praca w grupach, prace kontrolne z lektury, gromadzenie pomocy wychowawczych itp.

Najwięcej prób dotyczących udoskonalenia metodycznego przekazywania wiedzy podejmują wykładowcy katechetyki. Dzieje się tak dlatego, że katechetyka ma za zadanie przygotować alumnów do praktycznego prowadzenia katechizacji oraz dlatego, iż na przedmiot ten przeznaczona jest większa ilość czasu, a mianowicie od dwóch do sześciu godzin tygodniowo. Oto główne metody stosowane przy nauczaniu katechetyki: wykład, hospitacje katechetyczne, katechezy próbne przeprowadzane samodzielnie, pisanie katechez i konspektów, konsultacje indywidualne i inne ćwiczenia.

Niektóre z wymienionych metod wprowadzają nas w drugie zagadnienie, a mianowicie w praktykę pedagogiczno-katechetyczną.

4.2. Praktyka pedagogiczno-katechetyczna alumnów

Postulat wiązania teorii z praktyką jest jedną z podstawowych zasad dydaktycznych podkreślanych mocno przez dydaktykę współczesną. Na realizowanie tego postulatu kładzie się ogromny nacisk w kształceniu nauczycieli. Odbywanie różnorodnej praktyki pedagogicznej uważa się tam za nieodzowny element przygotowania do efektywnej pracy nauczycielskiej. Ponieważ pedagogiczna strona zadań kapłańskich ma dużo wspólnego z pracą nauczyciela warto zobaczyć w jakiej mierze za teoretycznym kształceniem psychopedagogicznym postępuje w seminariach duchownych planowe dozowanie studentom różnych form praktyki związanej z tym kształceniem¹⁵⁴. Zasadnicze formy praktyki pedagogiczno-katechetycznej podzielimy na: a) hospitacyjne, b) hospitacyjno-stażowe.

4.2.1. Hospitacyjne formy praktyki

We wszystkich wypowiedziach wykładowców, w sposób bezpośredni lub pośredni, hospitacja katechez ujawniła się jako jedna z głównych metod zdobywania wiedzy katechetycznej i umiejętności katechizowania. Ilość wymaganych hospitacji jest bardzo różna: od kilku do kilkadziesiąt. Z zasady alumni hospitują najpierw katechezy prowadzone przez wykładowcę lub dobrych katechetów praktyków, a następnie - katechezy swoich kolegów studentów. Nad hospitowanymi katechezami przeprowadza się dyskusje.

¹⁵⁴ Por. ks. W. Turek, Praktyki duszpasterskie kleryków na przykładzie Warmińskiego Seminarium Duchownego Hosianum, w: Studia Warmińskie 1974 s.201-247.

Uła metodycznie poprawnego prowadzenia katechizacji nie wystarczy znajomość zasad teoretycznych i odbyte hospitacje, ale trzeba nabrać pewnej rutyny przez samodzielne prowadzenie katechez. Stąd, wykładowcy katechetyki wymagają od swoich studentów przeprowadzenia pewnej ilości katechez, które następnie poddaje się krytycznemu omówieniu. Ilość samodzielnie przeprowadzanych katechez przez alumnów w czasie studium katechetyki jest, podobnie jak ilość hospitacji, bardzo różna. Jedni wymagają przeprowadzenia kilku katechez na różnych poziomach¹⁵⁵, a inni kilkunastu¹⁵⁶. W dużej mierze zależy to od ilości godzin przeznaczonych na ćwiczenia katechetyczne i od liczby alumnów oraz od tego, czy seminarium wprowadziło dla alumnów dłuższą stażową praktykę katechetyczną, czy też nie.

4.2.2. Formy hospitacyjno-stażowe

Na podstawie przeprowadzonych badań, do form hospitacyjno-stażowych praktyki katechetycznej można zaliczyć następujące, wykazane w zestawieniu tabeli 3.

Tabela 3

Praktyki hospitacyjno-stażowe alumnów

Rodzaje praktyki	Seminaria (N = 23)	
	L	%
Miesięczna lub dwumiesięczna praktyka w parafii	14	60,9
Pomoc w pracy z ministrantami	9	39,1
Pomoc w organizowaniu liturgii dla dzieci i młodzieży	7	30,4
Katechizacja wakacyjna	6	26,1
Katechizacja głuchoniemych	5	21,7
Pomoc w młodzieżowych obozach wakacyjnych	5	21,7
Roczne prowadzenie katechizacji w jednej klasie	4	17,4

Dwie z wyżej wymienionych praktyk tzn. miesięczna lub dwumiesięczna praktyka w parafii i roczne prowadzenie katechizacji przez alumna w tej samej klasie organizuje się na ostatnim roku studiów, a inne raczej dla roczników młodszych. Próba rocznego powierzania dwom lub trzem alumnom całkowitego prowadzenia katechizacji w jednej klasie została zapoczątkowana przez ks. bpa E. Materskiego, a w roku 1970 występowała w czterech seminarjach.

¹⁵⁵ Por. Ks. H.M., Praktyka katechetyczna alumnów Seminarium Duchownego w Lublinie, Wiadomości Diecezjalne Lubelskie 1971 s.95-96.

¹⁵⁶ Por. Ks. J. Tarnowski, Wprowadzenie alumnów w katechezę parafialną, Collectanea Theologica 37 (1967) f.1 s.124.

4.3. Trudności napotymane przez wykładowców przy nauczaniu przedmiotów psychopedagogicznych

Tak, jak w każdym innym nauczaniu, tak i w nauczaniu seminaryjnym wykładowcy napotymane na pewne trudności, które zmniejszają efektywność nauczania i które chcieliby usunąć lub przynajmniej sprowadzić do minimum.

Jako pierwszą trudność wysuwają wykładowcy brak podręczników i literatury specjalistycznej, dostosowanej do potrzeb formacji seminaryjnej. Trudność tę odczuwają najbardziej wykładowcy pedagogiki (55%). Oni bowiem widzą wielkie zróżnicowanie współczesnych prądów i kierunków pedagogicznych oraz odczuwają duży brak jasnych opracowań teorii pedagogiki chrześcijańskiej. Lukę tę wypełniają w pewnej mierze dwie książki wydane w ostatnich latach, a mianowicie "Podstawy współczesnej pedagogiki" St. Kunowskiego i "Problem chrześcijańskiej pedagogiki egzystencjalnej" ks. J. Tarnowskiego¹⁵⁷.

Na brak podręczników i literatury narzekają również wykładowcy katechetyki i psychologii, ale w mniejszym procencie (wykładowcy katechetyki - 36,4%, wykładowcy psychologii - 27,3%). Katechetyka polska, chociaż ciągle czuje pod tym względem braki, to jednak po II wojnie światowej może poszczycić się trzema podręcznikami¹⁵⁸ i licznymi artykułami, wskazującymi aktualne potrzeby, publikowanymi głównie w "Katechecie" i w "Collectanea Theologica".

Najmniej kłopotu mają z podręcznikami i literaturą wykładowcy psychologii w zakresie psychologii rozwojowej i wychowawczej. Ci wykorzystują podręczniki i literaturę psychologii świeckiej, uzupełniając je komentarzami własnymi i publikacjami naukowymi, ukazującymi elementy chrześcijańskie w rozwoju i wychowaniu osoby.

Jako drugą przeszkodę w efektywnym nauczaniu dyscyplin psychopedagogicznych, wykładowcy zgłaszają mały wymiar godzin przeznaczonych na te dyscypliny. Szczególnie jaskrawo uwidacznia się ten problem w wypowiedziach wykładowców psychologii (54,5%).

¹⁵⁷ S. Kunowski, Podstawy współczesnej pedagogiki, Łódź 1981; Ks. J. Tarnowski, Problem chrześcijańskiej pedagogiki egzystencjalnej, Warszawa 1982.

¹⁵⁸ Ks. J. Łopot, Katechetyka, Kielce 1947; ks. J. Dajczak, Katechetyka Warszawa 1956; ks. F. Blachnicki, Katechetyka fundamentalna, Lublin 1970 (maszynopis powielany).

4.4. Postulaty wykładowców seminaryjnych i młodych księży duszpas- terzy dotyczące kształcenia psychopedagogicznego

4.4.1. Postulaty wykładowców

Wykładowcy psychologii, pedagogiki i katechetyki odpowiedzieli, między innymi, na pytanie: "Co zmieniłby Ksiądz Profesor na przyszłość w kształceniu psychopedagogicznym w seminarium duchownym?". W wypowiedziach swych respondenci bardzo wyraźnie skupili się na zagadnieniach związanych z psychologią jako przedmiotem nauczania i organizacją kształcenia psychopedagogicznego w ogólności.

W ramach postulatów dotyczących organizacji kształcenia psychopedagogicznego wykładowcy zgłaszają następujące życzenia:

- 1) poszerzyć praktykę pedagogiczno-katechetyczną i możliwości kontaktu alumnów z dziećmi i młodzieżą;
- 2) położyć większy nacisk na kształcenie psychopedagogiczne;
- 3) położyć większy nacisk na seminaria i ćwiczenia, mniejszy - na wykłady;
- 4) dbać o fachowe przygotowanie wykładowców;
- 5) część materiału przenieść na studium prywatne alumnów;
- 6) bardziej skorelować programy psychologii, pedagogiki i katechetyki;
- 7) stosować indywidualne formy studium;
- 8) przygotowywać alumnów do pedagogizacji rodziców i inne.

W zakresie poszerzania możliwości praktycznych ćwiczeń pedagogiczno-katechetycznych dla alumnów, kilku wykładowców postuluje, by "od początku pobytu w seminarium wprowadzać alumnów w środowisko dzieci, młodzieży i dorosłych ludzi świeckich" (AP 62). Zaznaczają przy tym, że ma się to dokonywać pod kierunkiem wykładowców lub wychowawców. Jako konkretne formy pracy alumnów z dziećmi i młodzieżą postulują metodyczne wykorzystanie najbardziej podstawowych, takich jak: prowadzenie grup ministranckich, katechizacja, praca wychowawcza w grupach wakacyjnych itp.

4.4.2. Życzenia młodych księży

Młodzi księża w początkach swej pracy kapłańskiej są z zasady bardzo gorliwi i entuzjastyczni. W oparciu o wiedzę wyniesioną z seminarium i w oparciu o swoje dotychczasowe doświadczenie pragną wnieść jak najwięcej dobra na tych placówkach, na których zostali postawieni. Równocześnie, jak wskazuje obserwacja, dosyć często uważają się za kompetentnych do osądzania formacji seminaryjnej, zwłaszcza gdy w pracy swojej spotykają się z trudnościami. Na seminarium skłonni są zrzucić odpowiedzialność za swoje niepowodzenia. Ich sądy o for-

macji seminaryjnej, chociaż wydają się być przesadnie krytyczne, to jednak oparte o świeże doświadczenia wyniesione z seminarium i skonfrontowane z pracą w terenie, powinny być dokładnie analizowane i brane pod uwagę przez wychowawców seminaryjnych. Postulaty te skupiają się wokół dwóch szerokich zagadnień: wokół dowartościowania kształcenia psychopedagogicznego i wokół praktycznej strony tego kształcenia.

Poglądy tych księży, którzy w sposób ogólny podkreślają wagę kształcenia psychopedagogicznego, można scharakteryzować następującą wypowiedzią jednego z nich: "Wydaje mi się, że całość tych zagadnień jest w obecnym programie nauczania seminarium jeszcze za bardzo na marginesie. Biorąc pod uwagę, że prawie każdy ksiądz jest przede wszystkim katechetą, należałoby w dziedzinie psychopedagogicznej dać alumnom maksimum wiedzy teoretycznej i praktycznej..." (DA 97)¹⁵⁹.

Wśród zagadnień szczegółowych odnoszących się do dowartościowywania kształcenia psychopedagogicznego, na pierwszym miejscu respondenci postulują poszerzenie zakresu psychologii rozwojowej (13,3%) i wychowawczej (11,7%). Stwierdzają wyraźnie, że studia seminaryjne nie dają im znajomości dziecka, a przecież ta jest konieczna dla katechety.

Gdy chodzi o pedagogikę, badani księża zgłaszają pod adresem seminariów trzy dezyderaty:

- 1) w tych seminariach, w których pedagogika łączy się z katechetyką (2 seminaria), wprowadzić koniecznie pedagogikę jako osobny przedmiot;
- 2) zwiększyć wymiar godzin na pedagogikę;
- 3) położyć nacisk na gruntowne studium tego przedmiotu.

Z postulatami pod adresem dowartościowywania kształcenia psychopedagogicznego łączą się wypowiedzi dotyczące wykładowców omawianych dziedzin nauki. Ogólne żądania respondentów da się streścić w twierdzeniu: Przedmiotów tych powinni uczyć ludzie właściwie dobrani i fachowo przygotowani. Winni to być ludzie, którzy trzymają "rękę na pulsie" rozwoju tych dyscyplin, którzy rozumieją młodzież i - jak wyraża się jeden z respondentów - są "zakochani" w problemach związanych z wychowaniem człowieka (AD 60).

Dużo liczniej aniżeli problemy związane z dowartościowaniem kształcenia psychopedagogicznego od strony teoretycznej, ujawniły się w badaniach głosy dotyczące strony praktycznej tego kształcenia. Ogromna większość badanych księży, bo 81,7%, odczuwa wyraźnie pewne niedomogi w przygotowaniu do praktycznej pracy wychowawczo-katechetycznej. Bardzo często spotyka się twierdzenie: "za dużo teorii - za mało praktyki".

¹⁵⁹ AD 97 - Ankieta Duszpasterza nr 97.

Wśród innych życzeń respondenci zgłaszają potrzebę wymagania od alumnów większej ilości katechez przeprowadzanych samodzielnie i hospitowanych przez profesora lub dobrego katechetę, potrzebę hospitacji większej ilości dobrych katechez na różnych poziomach nauczania, potrzebę nauczania metodycznego korzystania ze środków audiowizualnych itp.

Podsumowując postulaty wykładowców i młodych księży, można je ująć w następujące punkty:

1. Wskazane jest większe ukierunkowanie psychologii wykładowanej w seminariach na potrzeby pastoralne. Główny akcent w ramach tego przedmiotu winno się położyć na psychologię rozwojową dzieci i młodzieży z elementami psychologii wychowawczej. Najniższy wymiar czasu na psychologię seminaryjną to 2 godz. tygodniowo w ciągu jednego roku.

2. Drugim postulatem jest świadome nadawanie pastoralno-pedagogicznego charakteru wszystkim dyscyplinom kształcenia seminaryjnego. Zgodnie bowiem ze wskazówką Soboru Watykańskiego II, wszyscy kapłani mają być "wychowawcami w wierze" (DK 6).

3. Ważnym wymogiem nowoczesnego kształcenia psychopedagogicznego jest szerokie wprowadzanie metod nauczania aktywizujących studentów, takich jak różnego rodzaju ćwiczenia, seminaria naukowe, prace w grupach itp.

4. W ramach wyrabiania umiejętności pedagogicznych alumnów, sugerowanych przez Sobór Watykański II, najnowsze doświadczenia wskazują na potrzebę jeszcze szerszego umożliwiania alumnom polskim praktyk pedagogiczno-pastoralnych w ciągu całego okresu formacji. Postuluje się tu różne praktyki w ciągu roku akademickiego jak również w czasie wakacji. Wakacje postuluje się traktować jako część składową okresu formacyjnego.

Zakończenie

Przeprowadzona analiza historycznego rozwoju kształcenia pedagogiczno-katechetycznego w polskich seminariach duchownych pozwala wysnuć kilka optymistycznych wniosków, a mianowicie:

1. W polskich seminariach duchownych przez całe ich dzieje była świadomość konieczności przygotowania alumnów do praktycznej pracy duszpasterskiej.

2. Pedagogika jako osobny przedmiot studiów w polskich seminariach duchownych była wykładana dużo wcześniej, aniżeli polecały to oficjalne wypowiedzi władzy kościelnej. W Seminarium Tarnowskim spotykamy się z tym przedmiotem od samych początków istnienia tego Semi-

narium tj. od r. 1822, a Stolica Apostolska poleciła wprowadzić pedagogikę do programu studiów seminaryjnych dopiero w 1944 r.¹⁶⁰.

3. Bardzo polecane obecnie wprowadzenie do programu studiów seminaryjnych psychologii pastoralnej było postulowane w Polsce już w 1929 r. na V Zjeździe Związku Zakładów Teologicznych. Z projektem tym wystąpił wtedy ks. K. Bieszk, wykładowca pedagogiki i katechetyki w Seminarium Duchownym w Pelplinie¹⁶¹.

4. Postulowany obecnie szczególnie duszpasterski charakter ostatniego roku studiów seminaryjnych miał swoich prekursorów w Polsce już w latach dwudziestych naszego stulecia. Uczestnicy bowiem II Zjazdu Związku Zakładów Teologicznych uchwalili wniosek, "by ostatni rok studiów w szczególniejszym stopniu miał charakter bezpośredniego przygotowania do duszpasterstwa"¹⁶².

5. W ostatnich dziesięciu latach w dużej mierze zostały zrealizowane postulaty wykładowców psychologii, pedagogiki i katechetyki oraz młodych księży duszpasterzy z 1970 roku. We wszystkich seminariach psychologia wykładana jest w wymiarze przynajmniej dwóch godzin tygodniowo, a w niektórych seminariach alumni studiuje również jako osobny przedmiot, psychologię pastoralną. Powiększyła się też chyba troska o nadawanie pastoralno-pedagogicznego charakteru wszystkim dyscyplinom kształcenia seminaryjnego i bardziej zostały dowartościowane praktyki pedagogiczno-pastoralne alumnow, zarówno w ciągu roku akademickiego, jak i w czasie wakacji¹⁶³.

6. Można wprawdzie twierdzić, że accomodata renovatio polskich seminariów duchownych postępuje za wolno, można sądzić, że alumni nieco za mało tkwią wśród ludzi świeckich i za mało znają problemy współczesności, ale na pewno trzeba przyznać, że starania moderatorów i wykładowców seminaryjnych są duże i że zmierzają, zgodnie z nauką Soboru Watykańskiego II, do kształtowania duszpasterzy na wzór Jezusa Chrystusa (DFK 4).

160 S. Congregatio de Seminariis et Studiorum Universitatibus: Instructio agli Eccmi Ordinari sull'importanza dello studio della pedagogia nei Seminari. AAS 37 (1945) s.173-176.

161 Pamiętnik V Zjazdu ZZT, jw. s.86.

162 Pamiętnik II Zjazdu ZZT, jw. s.23.

163 Z. Kacprzak, Współpraca katechezy instytucjonalnej z rodziną. Dorooczne spotkanie wykładowców katechetyki i pedagogiki w polskich seminariach diecezjalnych i zakonnych. Collectanea Theol. 52 (1982) f.1 s.125.